

INSTITUTUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ „A. D. XENOPOL”—IAȘI

BIBLIOTECA INSTITUTULUI

No. 2

ALEXANDRU V. BOLDUR

Profesor de Istoria Românilor la Universitatea din Iași

Românii și strămoșii lor

în

Istoria Transnistriei

EDIȚIE ROMÂNEASCĂ,
REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGITĂ

BASARABIARHEOLOGICA.
BLOGSPOT.COM

I A Ș I

TIPOGRAFIA „LIGA CULTURALĂ” STR. LĂPUȘNEANU Nr 37

1 9 4 3

Românii și Transnistria în Istoria

Prefață

Cu ocazia împlinirii unui an dela intrarea armatei române în Odesa (16.X.1941—16.X.1942), Direcțiunea Culturii Guvernământului Transnistriei a socotit oportună publicarea în limba rusă, pentru uzul populației locale transnistriene, a micului meu studiu sub titlul „Istoria Transnistriei”, Odesa, 1942, pag. 40.

Având în vedere că și în interiorul țării se manifestă un interes viu pentru această problemă, am revăzut tot cuprinsul lucrării mele, am completat unele lacune, pe care le-am putut observa, și mai ales am căutat să prezint într'o expunere mai amănunțită chestiunea strămoșilor noștri Bolo-hoveni. În această formă nouă și sub un titlu mai adecvat conținutului, apare ediția românească a „Istoriei Transnistriei”, lucrarea de față, ca o contribuție științifică a Institutului de „Istorie Națională A. D. Xenopol”, la lămurirea marilor probleme naționale ale epocii de răspântie a neamului românesc.

Autorul

Dela Lăzarieni această denumire a fost împrumutată de

1) V. B. Antonovici, *Odesa i istoriia nashogo gosudarstva* (Odesa, 1942, pag. 132).
N. P. Santos, *Maloruskaya geografiya i toponimika*, Kiev, 1934, pag. 31.

2) I. Flouren, *Istoria dnestrovskogo gosudarstva*, Voenizdat, 1940, pag. 115.
3) *Acta Zonarii Russica*, vol. II, pag. 4. Comp. și V. B. Antonovici, op. cit., pag. 57 și 120.

Românii și strămoșii lor în istoria Transnistriei

Noțiuni generale

Regiunea dintre Nistru și Bug mult timp n'a avut în documente nicio denumire.

De prima dată la jumătatea secolului al XII-lea d. H., în cronicile rusești, apare pentru o bucată nord-vestică a ei, numele „Ponizie”, adică regiunea de vale, cu orașul Bacota în frunte, în deosebire de regiunea de deal, care era Galiția și aparținea principilor galițieni. Cel mai estic hotar al Poniziei era orașul Ușița ¹⁾.

Teritoriul vecin spre Est, până la râul Bug, era denumit „Pobojie”, adică regiunea „la Bug” ²⁾.

Sub Lituanieni, care la sfârșitul secolului al XIV-lea au pus stăpânire pe toată regiunea dintre Bug și Nistru până la Mare, apare numele de „Podolia”. În actul prin care Witold căpăta dela Hadji-Ghirei posesiunile tătărești, cuvântul Podolia este întrebuințat în sensul teritoriului dintre Nistru și Bug până la Mare, cuprinzând localitățile Camenița, Brațlav, Hadjibei și dincolo de Bug Gercasî ³⁾.

Dela Lituanieni această denumire a fost împrumutată de

1) V. B. Antonovici, *O cerc istorii velicago cneajestva Litovscago do smerti velicago cneazea Olgerda* („Monografii”, t. I, Kiev, 1885), pag. 122; N. F. Sumțov, *Malorusscaia gheograficescaia nomenclatura*, Kiev, 1886, pag. 21.

2) I. Filevici, *Istoria drevnei Rusi*, vol. I, Varșovia, 1896, pag. 145.

3) *Acti Zapadnoi Rossii*, vol. II, pag. 4. Comp. și V. B. Antonovici, *op. cit.*, pag. 87 și 128.

către Polonezi. Cronicarii și scriitorii poloni din secolul al XVI-lea vorbesc de Podolia în același sens ¹⁾).

În afară de acest sens general, numele de Podolia se întrebuintează și într'un înțeles mai restrâns. În 1434 Poloni, au rupt din sânul Lituaniei teritoriul ei nord-vestic până la râul Murafa și l'au denumit „voevodatul Podoliei“, pe când Podolia estică, sau Brațlavscina (cu orașul Brațlav), rămânea în cuprinsul Lituaniei până la „Unia polono-lituaniană“ dela Lublin din 1569.

Dela jumătatea secolului al XVI-lea, în opoziție cu vechea idee a Podoliei întregi (până la Mare), acest nume începe să fie aplicat numai părții ei de Nord până la linia râurilor Iagorlâc (afluent al Nistrului) și Codâma (afluent al Bugului). La Sud de această linie până la Mare se întindea „Ucraina Hanului“ (tătăresc).

Nici sub Ruși în secolul al XIX-lea teritoriul nistro-bujan nu prezenta o unitate, fiind divizat între două gubernii: Nordul a intrat în gubernia Podolscaia, iar Sudul în gubernia Hersonscaia.

Cuvântul „Transnistria“, pe care îl întrebuintăm noi, este un cuvânt, ce se întâlnește uneori în lucrări istorice poloneze pentru a însemna Moldova, și în această accepțiune el nu este, decât un simplu termen de localizare. Când îl pronunțăm noi, la acest sens al locului (firește în direcția de Est și Nord-Est), mai adăogăm și un altul, anume acela de a însemna continuarea dincolo de Nistru a spațiului ocupat de Români. Într'adevăr, se știe că între Nistru și Bug se află o populație românească destul de numeroasă, care a jucat în istoria acestui teritoriu interfluvial un rol însemnat ²⁾).

1) Strykowski, *Kronica Polska, Litewska, Zmudska...*, Warszawa, 1846, vol. II, pag. 7 și 104 ; I. Bielski, *Kronika Polska*, Cracovia, 1597, pag. 387 ; M. Kromer. *De origine et rebus gestis Polonorum*, Basel, 1555, pag. 348.

2) Se pare că în timpurile mai apropiate de noi primul explorator al lumii românești din Transnistria a fost *Theodor T. Burada*, care în călătoriile sale prin guberniile Kamenet-Podolsk și Herson, a constatat prezența Românilor în Transnistria și a publicat la Iași, în „Arhiva“, 1906, rezultatele cercetărilor sale pe teren.

IVX Dar și mai mult, expansiunea etnică românească nu s'a oprit la Bug. O vedem și dincolo de acest râu, până la Nipru, precum într'o proporție mai mică în toate colțurile vastului imperiu rusesc de odinioară, în Crimeia, Caucaz, dincolo de Volga și în Siberia.

Ne mărginim însă ținta. Vom supune examinării noastre numai teritoriul dintre Nistru și Bug, care ne interesează în legătură cu evenimentele zilei, cu războiul nostru din Răsărit și cu cucerirea de către armata română a teritoriului nistrobujan.

De unde provine populația românească a acestui teritoriu? Ce împrejurări istorice au creat-o? Este ea oare o revărsare relativ recentă a maselor românești, care nu încăpeau în hotarele înguste între Dunăre, Tisa și Nistru, sau prezintă un fenomen mai vechiu de așezări statornice în timpul secolelor?

Vom răspunde la această serie de întrebări perfect obiectiv pe baza materialului documentar și a lucrărilor de istorie.

Intrucât acest teritoriu a avut o soartă foarte schimbătoare și deseori a trecut din mână în mână, sub dominațiunea politică a diferitelor state, informații cu privire la el găsim în lucrările istorice ale tuturor popoarelor înconjurătoare: Ruși, Ucrainieni, Polonezi, Lituanieni și Români ¹⁾.

Vom prezenta numai o sinteză generală scurtă, oprindu-ne mai substanțial asupra participării în viața Transnistriei a Românilor și a strămoșilor lor.

Transnistria a trecut în cursul istoriei sale până în zilele de azi prin dominațiunea următoarelor popoare:

1. Sciții și Geto-Dacii (sec. VII a. H.—sec. I d. H.).
2. Năvălirea diferiților barbari (s. II d. H.— $\frac{1}{2}$ XII d. H.).
3. Bolohovenii la Nord și Cumanii la Sud ($\frac{1}{2}$ XII— $\frac{1}{2}$ XIII).
4. Bolohovenii la Nord și Tătarii la Sud ($\frac{1}{2}$ XIII— $\frac{1}{2}$ XIV).
5. Lituaniienii ($\frac{1}{2}$ XIV— $\frac{1}{2}$ XV).
6. Polonezii la Nord-Vest și Lituaniienii în restul teritoriului ($\frac{1}{2}$ XV— $\frac{1}{2}$ XVI).

1) V. bibliografia la sfârșitul acestei lucrări.

7. Polonezii și Lituanienii la Nord și Tătarii la Sud ($1/2$ XVI—XVII).

8. Turcii și Tătarii (1672—1699).

9. Polonezii la Nord și Tătarii la Sud (1699—1792).

10. Rușii (dela 1792 la Sud și dela 1793 la Nord, până în zilele noastre).

Simplificând această variațiune de dominațiuni, le-am putea repartiza în următoarele trei perioade:

1. Perioada veche: sec. al XII-lea a. H.— $1/2$ sec. al XII-lea d. H.; începe cu dominațiunea Sciților, se transformă în dominațiunea Geto-Dacilor și se termină cu năvălirea barbarilor.

2. Perioada medie: sec. al XII-lea d. H.— $1/2$ sec. al XVI-lea; începe cu dominațiunea Bolohovenilor la Nord și a Cumanilor și Tătarilor la Sud și ajunge la dominațiunea lituaniană peste tot, căreia la sfârșitul perioadei i se răpește o bucată din Nord-Vest al Transnistriei de către Polonezi.

3. Perioada nouă: $1/2$ sec. al XVI-lea—sec. al XX-lea. În această perioadă domnesc Polonezii la Nord, cu excepția unei bucăți mici de timp (1672-1699) în favoarea Turcilor, și Tătarii la Sud, până la secolul al XIX-lea, dela care pornește dominațiunea rusească.

Sau și mai scurt:

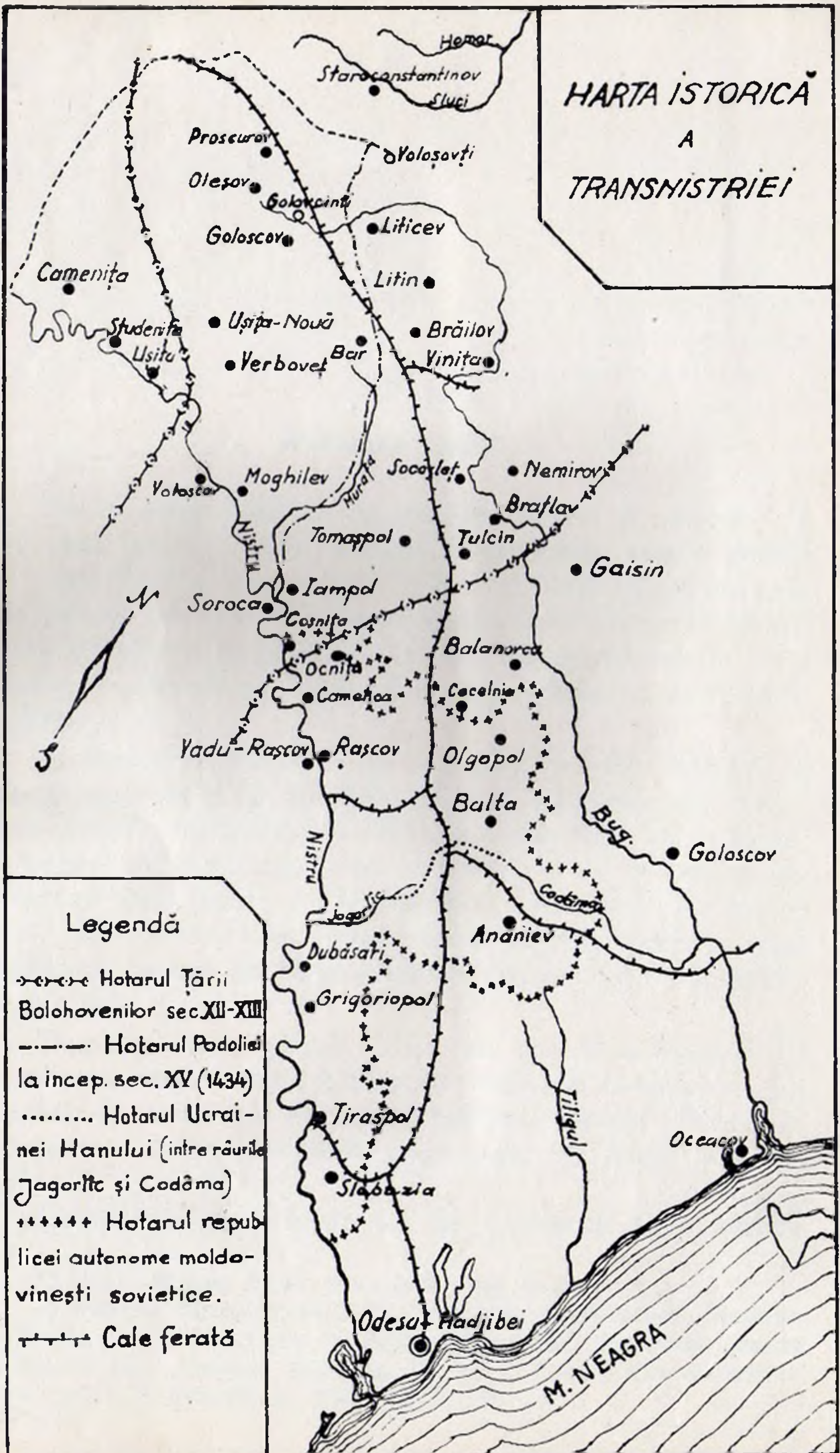
1. Perioada scito-geto-daco-barbară.

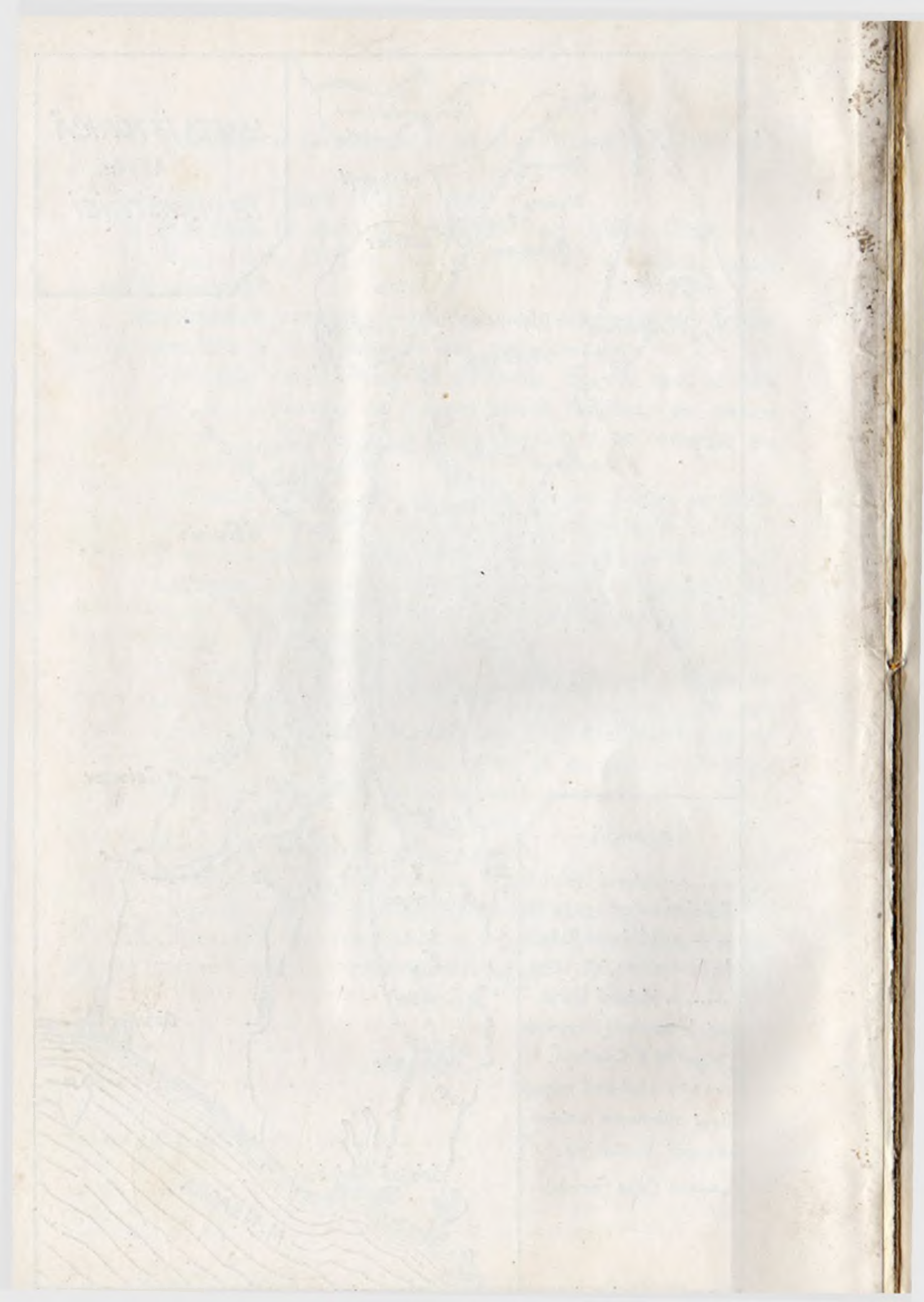
2. Perioada bolohovenno-tataro-lituaniană.

3. Perioada polono-tataro-turco-rusească.

Vom proceda la caracterizarea lor. Harta istorică a Transnistriei ne va înlesni urmărirea istoriei ei.

HARTA ISTORICĂ A TRANSNISTRIEI

CAP. I:

Perioada veche.

Pe la anul 1.000 a. H., în Transnistria și dincolo de Bug până la râul Cuban, locuiau Cimmerienii, care e posibil să fi fost Traci și s'au stabilit în Nordul Mării Negre cu șase sute de ani mai înainte¹). Acum începe o mare mișcare scitică, atrasă de Marea Neagră. Treplat în timp de trei secole Sciții reușesc să silească pe Cimmerieni să se retragă și să se mute în Asia.

În secolul al VII-lea a. H. îi vedem pe Sciți stabiliți în Europa centrală și de Sud-Est. Ei pun stăpânire pe malul Mării Negre²). Însă acești barbari, în majoritatea lor de stepă, de origine iraniană, erau foarte toleranți, ei nu se ameslecau în mersul vieții locale a Geto-Dacilor agricultori. Nu împiedicau deasemenea pe Greci, veniți să facă comerț, să-și stabilească factorii pe țărmul Mării Negre și chiar să-și creeze orașele lor.

Una din aceste colonii, Olbia, era situată la limanul Niprului pe partea dreaptă a Bugului sudic, la revarsarea lui în liman (în apropiere de satul Parutino, județul Oceacov), și întreținea întinse legături comerciale cu Sciții din Ardeal.

Geto-Dacii, care încep să fie cunoscuți lumii antice

1) Vasile Pârvan. *Dacia*. Buc., 1937, pag. 35-35, 41.

2) Herodot *Historiae*, IV. S. M. Seredonin. *Istoriescaia Gheografia*, Petrograd, 1916, pag. 19; A. Boldur, *Contribuții la Studiul istoriei Românilor*, vol. I, Chișinău, 1937, pag. 31-55; P. Polevoi, *Ocerchi russcoi istorii*, vol. I. S.-Petersburg, 1870, pag. 57-96.

dela părintele istoriei Herodot, deși erau supuși Sciților, își păstrau totuși obiceiurile și religia, bazată pe nemurirea sufletului și pe venerarea zeului Zalmoxis „vindecător“¹⁾. Cât de mare era tăria sufletească a acestui popor, se vede din faptul că el a reușit, la jumătatea secolului al VI-lea a. H., să tracăzeze pe Sciții din Ardeal, care se aflau sub ascultarea regelui scitic Spargapeithes²⁾.

În Transnistria domnia atunci regele scitic Ariapeithes. El își avea reședința la Olbia.

Între ambele regate scitice se făcea un comerț foarte intens. Olbia era situată la începutul marelui drum spre Galiția și Ungaria peste Moldova și Ardeal. Atunci Olbienii nu cunoșteau încă valea Dunării, dar înainte de anul 500 a. H. Ariapeithes a luat în căsătorie pe o femeie greacă din Histria, dela care a avut un fiu numit Scyles³⁾.

Din cauza unui accident de frontieră, datorită trădării Ariapeithes a fost ucis de Spargapeithes. Scyles a ocupat locul tatălui. Fiind învățat de mama sa grecește și însușindu-și cultura greacă, el începe legături mai întinse cu Histrienii, care erau Tracii elenizați, și astfel se deschide un drum nou pentru întărirea influenței tracice în Olbia și Transnistria.

Atunci influența greacă seîndindea până în Crimeea și o parte a Caucazului la Mare. În actualul oraș Cherci, în sec. V-lea a. H. apare un stat nou „Imperiul pontic al Bosforului“, care se afla sub influența Grecilor și avea în componența sa pe Sciți, Cimmerieni-Traci, Sindi, Meoți și alte elemente etnice⁴⁾.

1) V. Pârvan, *Getica*, Buc., 1926, pag. 6 ș. u.

2) V. Pârvan, *Dacia*, pag. 81.

3) *Ibidem*, pag. 91, 95.

4) Bibliografia cu privire la Bosforul cimmerian e foarte vastă. Lucrările vechi: A. Așic. *Bosporscoe țarstvo s ego paleograficeschimi i nadgrobntmi pamiatnicami, raspishnâmi vazami, planami, cartami i vidami*, Odesa, 1848 Sabatie. *Kerci i Bosfor. Zameciania o chercenschi drevnostiah i opti hronologhii țarstva Vosporscago*, S. Petersb., 1851. A. Oreșnicov. *Bosfor Chimmeriischii*, Moscva, 1884 G. Spaschii. *Bosfor Chimmeriischii i ego drevnosti i dostopamiatnosti*, Moscva. 1846. Lucrările noi: M. Rostovtzeff, *The Bosporan Kingdom* (Camridge Ancient History. vol. III, 1930, pag. 561-589) și de același autor—*Ellinstvo i iranstvo na iughe Rosii*, Petersburg, 1918.

În secolul al IV-lea a. H. alături de Olbia, în actuala Basarabie de Sud, în Bugeac aflăm despre activitatea regelui Atheas, iar mai târziu în sec. III apare aci regele Dromihaetes, care activează în orașul Helis, actuala Chilia¹⁾.

Pe la sec. al IV-lea a. H. se produce migrațiunea celtică spre Orient. În cursul secolului al III-lea a. H. ei ajung nu numai la Nordul românesc (Moldova și Basarabia), dar și în părțile vecine din Ucraina, până în Olbia. Astfel la influențele anterioare, scitică și greacă, se adaugă și influența celtică.

Prin urmare, Geto-Dacii în Sciția mare de atunci prezentau un element de bază, și desigur se apropia momentul, când ei, prinzând curaj și organizându-se, trebuiau să refuze ascultare popoarelor suprapuse.

În secolul III—II a. H. Geto-Dacii încep să atace orașele grecești dela Pont și în primul rând Olbia.

Marele rege get Buerebista în anul 50 a. H. întemeiază un mare stat geto-dac Dacia, în compunerea căruia au intrat nu numai Moldova și Muntenia de mai târziu, dar și teritoriul dintre Bug și Nistru, inclusiv Olbia. Timp de un secol și jumătate acest teritoriu se află sub directă dominațiune geto-dacă.

Dar interesele imperiului roman cereau măsuri de asigurare a păcii la hotarul lui nord-estic. Primul semn al ofensivei romane asupra teritoriului geto-dac are loc în anii 52-53 d. H. Guvernatorul Moesiei Tiberius Plautis Silvanus Aelianus, făcând o expediție împotriva Sarmașilor, trece în actuala Basarabie, cucerește colonia grecească Tiras dela limanul Nistrului, își continuă drumul peste Nistru, ocupă Olbia și ajunge până la Hersones. Tiras a trecut sub regimul roman, iar Olbia și Hersonesul au acceptat protecția Romanilor, fără a se supune suveranității romane²⁾.

După acest preludiu, la începutul sec. al II-lea d. H. împăratul roman Traian cucerește Dacia (an. 106), formând din ea provincia Dacia și o adăogire la Moesia Inferior. Intinde-

1) Gh. Nastase, *Peuce* (Bulet. Societ. R. Române de Geogr., vol. 51, pag. 41 ș. u.). De același autor: *Bugeacul în antichitate* (Ibidem, vol. 55, pag. 146).

2) V. Pârvan, *Dacia*, pag. 173.

rea lor nu depăşea cursul mijlociu al Nistrului. Geţii ce n'au intrat în compunerea acestor provincii, şi-au păstrat independenţa. Dar Romanii ocroteau şi ținuturile vecine cu Dacia dincolo de Pyretos (Prut) şi Tyras (Nistru), chiar până la Bosforul Cimmerian¹⁾.

Mărindu-se presiunea Goşilor asupra posesiunilor romane, împăratul roman Aurelian în an. 271 d. H. părăseşte Dacia. Sub presiunea barbară Olbia dispare de pe faţa pământului.

Prin teritoriul dintre Nistru şi Bug trec hordele năvălitorilor. Goşi, Huni, Avari, Slavi.

Pentru secolul al VI-lea se vorbeşte în izvoarele bizantine de Anti.

Unii istorici ruşi şi ucrainieni socotesc că Antii sunt strămoşi ai Slavilor orientali. Şahmatov scrie: „Leagănul poporului rus a fost teritoriul Antilor din regiunea dintre Prut şi Nistru“²⁾. Istoricul ucrainean M. Hruşevchi crede că Ucrainenii apar în istorie de prima dată sub numele de Anti³⁾.

Desigur identificarea Antilor cu Slavii şi mai ales cu Ucrainenii este numai o ipoteză, care îşi are şi mulţi adversari. Iată câteva păreri ale altor autori ruşi. S. Soloviev scrie că Slovenii şi Antii erau cunoscuţi în vechime sub numele de Sporoii, în care cercetătorii mai noi văd pe Sârbi⁴⁾. V. Cliucevschi crede că Carpaţii prezintă cuibul comun al tuturor Slavilor, deci Slovenii şi Antii, ieşiţi de acolo, erau strămoşi ai tuturor Slavilor⁵⁾. G. Vernadschi ajunge la concluzia că Antii nu erau un popor slav pur, ci un trib dominat de Sarmaţi, şi locul lui de aşezare a fost regiunea Oskol, afluent al râului Doneţ⁶⁾. În sfârşit şi un ucrainean Parhomenco nu

1) A. Boldur, *op. cit.*, pag. 47-48

2) A. A. Şahmatov, *Vvedenie v curs istorii ruscago iazâca*, I, S.-Peterburg, 1916, pag. 46.

3) M. Hruşevski. *Iliustrovana Istoria Ucraini*, Kiiiv, 1921, pag. 31 ş. u. În acelaşi sens. V. A. Râbacov. *Antii i Kievskaia Rus. Vestnic Akademii Nauc S. S. S. R.*, 1939, N 6, pag. 46—50 (cronica).

4) S. Soloviev, *Istoria Rossii*, ed. 2, vol. I, pag. 44.

5) V. Cliucevschi, *Curs ruscoi istorii*, Moscva, 1904, v. I, pag. 122

6) G. Vernadsky, *The Spali of Jordanis and the Spori of Procopius. „Byzantion“*, t. XIII (1938), pag. 263—266.

este dispus să pună pe primii Ucraineni în legătură cu Antii. Antii nu au lăsat urme pe malul nordic al Mării Negre și sunt mai degrabă acei Slavi care se aflau în relații mai strânse cu Hozari. În tot cazul ei nu pot să fie socoiiți strămoși ai Slavilor orientali în general¹⁾.

Cât de complicată este această chestiune se poate vedea și dintr'o studiere specială a Antilor, făcută de N. Zupanic²⁾.

M'am oprit mai amănunțit asupra acestei chestiuni, deoarece deseori se abuzează de această ipoteză pentru a dovedi vechimea așezărilor slave (ruse și ucrainene) nu numai în Transnistria, ci și în regiunea dintre Prut și Nistru.

După Anti urmează alți barbari: Bulgari (sec. VII), Hozari (sec. VIII), Unguri (sec. IX), Pecenegi (sec. IX—X), Cumanii (sec. XI—XII) și Tatars (sec. XIII).

Pe timpul întemeierii statului rusesc chievean (sec. al IX-lea) letopisețul rusesc vorbește de prezența între Bug și Nistru a gintei Tiverți, care e posibil să fie reînviați, sub noua denumire, Teuriscii de neam dac³⁾.

Gințile slave lățindu-se încep să se organizeze în stătulețe. Apare o lume politică nouă, cea a Slavilor orientali.

Partea de Nord a Transnistriei nu aparținea atunci principilor ruși. Numai dela jumătatea secolului al XII-lea o parte a Podoliei, colțul ei vestic, la Nord de Nistru, sub nume de „Ponizie“, a fost cucerită de principii galițieni.

Ne punem întrebarea: care a fost soarta Geto-Dacilor, strămoși ai Românilor, sub presiunea barbarilor năvălitori?

Atât Geto-Dacii independenți, cât și cei romanizați, s'au răspândit prin teritoriul la Nord și Est de Nistru, ajungând în

1) Prof. Vol. Parhomenco, *Pociatoc istoricino-derjavnogo jittia na Ucraini*, Kiiiv, 1925, pag. 13—14.

2) N. Zupanic, *Der Anten. Ursprung und Name. Actes du III-e Congrès international d'Etudes byzantines*, Athenes, 1932, pag. 331—339.

3) A. Boldur, *op. cit.*, pag. 141—145. Seredonin crede că Tiverții și Ulicii s'au mutat de la Nipru spre Nistru la sfârș. sec. al IX-lea. În desacord cu dânsul Parhomenco e de părere că aceasta s'a putut întâmpla abia în secolul al X-lea. S. M. Seredonin *op. cit.*, pag. 131—132. V. Parhomenco, *op. cit.*, pag. 14—16.

bazinul Niprului și afluentului lui Pripiati. Și acum încă în regiunea Niprului se află diferite denumiri de localități de proveniență geto-daco-romană, de exemplu: Romen, Romni Volhovți etc., care se trag din Romani, atât în forma pură, cât și în forma slavă „Vlahi“, „Volohi“.

Intr'un colț al Bugului sudic, acolo unde el formează o mare cotitură, și peste ea, ajungând până la râurile Sluci și Homor, răsare țara Bolohovenilor, păstrându-ne în numele lor o indicație asupra soartei istorice a Geto-Dacilor.

CAP. II

Perioada medie

1. *Țara Bolohovenilor, strămoși ai Românilor și precursori ai mișcării cozăcești.*

Bolohovenii, după cum arată însuși numele lor, erau Vlahi, strămoși ai Românilor. Țara Bolohovenilor (sec. XII—XIII), conform cronicelor ruse, era situată între principatul chievean la Nord-Est și Est, principatul galițian și Volânia la Vest și Cumanii la Sud. Ea se întindea prin părțile superioare ale Bugului sudic, pe ambele lui maluri, prin părțile superioare ale râului Sluci, până la afluentul lui, Homor, și prin părțile superioare ale râului Teteriev, afluent al Niprului. La Sud ea atingea probabil Nistru.

Cu alte cuvinte această țară era situată acolo, unde vedem acum orașele Proscurov, Staroconstantinov, Leticev, Litin, Vinița, Derevici, Gubin, ș. a., satele Volosovți, Golovcinți, Oleșov, Goloscov, care după toată probabilitatea a fost pe vremuri capitala acestei țări Bolohov (și nu Bolehov din Galiția, după cum se credea greșit de unii) ¹⁾.

Suntem îndreptățiți să bănuim că Bolohovenii trăiau sub regimul gentilic, fiind conduși de șefii genurilor.

Bolohovenii aveau orașe, adică locuri întărite și cetăți, și hotarul lor sudic era întărit printr'un val de pământ, care „șărpuește”, de unde vine și denumirea lui de „Zmiev val”, „Val al Șarpelui” ²⁾.

1) A. Boldur, *op. cit.*, pag. 120 ș. u.

2) *Ibidem*, pag. 131; N. P. Barsov, *Gheografia letopisi Nestora*, Varșava, 1885, pag. 123 și 290. Deasemenea: V. B. Antonovici, *Zmiev val i v predelah Kievskoi zemli*. „*Kievskaja Starina*”, 1884, cartea III.

Bolohovenii luptă permanent pentru apărarea independenței lor împotriva principelui Daniil din Galici, care prezintă pentru ei o veșnică amenințare. Cu năvălirea Tătarilor situația se schimbă. Datorită lor populația bolohoveană se eliberează de sub influența principilor galițieni. Bolohovenii se supun benevol Tătarilor, luându-și obligația să plătească un tribut anual în natură (cereale), dar câștigând astfel libertatea¹⁾. Din cauza apropierii tataro-bolohovene cronicile ruse îi numesc pe Bolohoveni „oameni tătărești“²⁾.

Punându-și speranțe în ocrotirea Tatarilor, ei atacă principatul halicio-volânean, însă sunt înfrânți. Daniil dă foc orașelor bolohovene. Bolohovenii își mai mențin un timp oarecare independență. Însă în 1257, folosindu-se de slăbiciunea Tătarilor, Daniil încorporează țara Bolohovenilor în principatul halicio-volânean.

Lovitura a fost, probabil, foarte puternică. Altfel nu ne putem explica dispariția ulterioară a Bolohovenilor din izvoarele istorice.

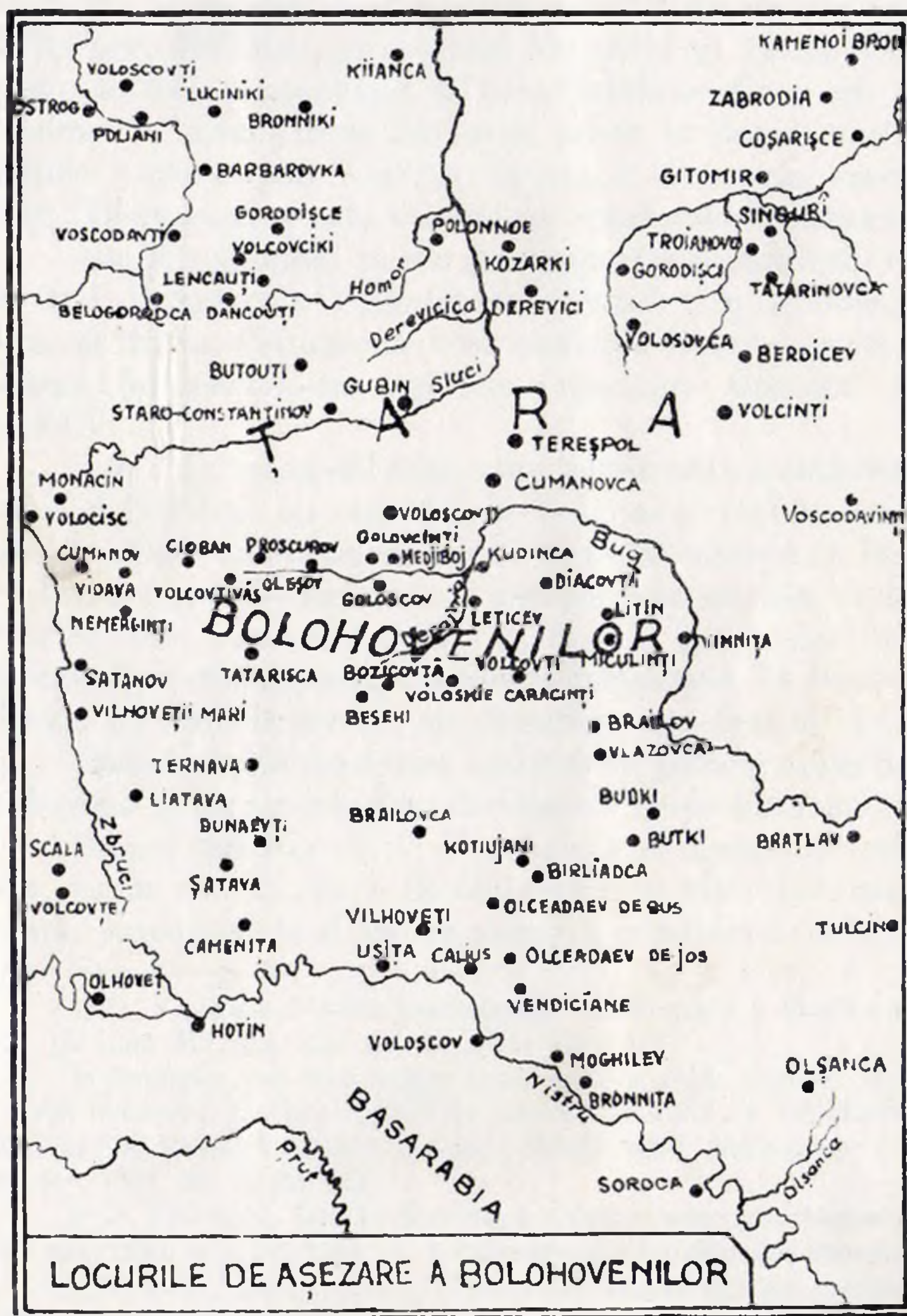
După aceste scurte informații de orientare generală, e nevoie să ne oprim și asupra unor detalii ale chestiunii bolohovene, întrucât în istoriografia românească nu s'a dat suficientă atenție acestei chestiuni, și la noi nu se cunosc rezultatele, la care a ajuns știința istorică rusă și ucraineană, iar cele 12 pagini, pe care eu le-am consacrat Bolohovenilor în 1937 în lucrarea mea „Istoria Basarabiei“, vol. I (pag. 120—132), au trecut aproape neobservate de istoricii noștri.

Chestiunea țării Bolohovenilor este una din cele mai interesante probleme ale istoriei Românilor și merită să fie tratată mai amănunțit, în legătură cu toată discuția științifică, ce a avut loc în jurul ei.

Supunând cercetării știrile despre țara Bolohovenilor, trebuie să distingem trei părți ale chestiunii, anume: 1) unde a fost situată țara Bolohovenilor, 2) cine au fost Bolohovenii și 3) cine au fost principii („cnejii“) Bolohoveni.

1) Isidor Șaranevici, *Istoria Galițco—Vladimirscoi Rusi ot naidavneiși do vremen do rocu 1453*, Lvov, 1863, pag. 89,

2) *Cronica Ipatievscaia*, an. 1257, pag. 555.

Vom răspunde la aceste întrebări pe rând. Fixarea hotarelor acestei țări provoca la început dificultăți, deoarece într'un loc al cronicii Ipatievscăia se vorbește despre un conflict dintre Boleslav, principe al Mazoviei și Bolohoveni, de unde se trăgea concluzia că țara Bolohovenilor, era situată undeva în apropiere de Mazovia, adică la Bugul vestic, prin părțile Volâniei sau Galiției. Istoricul Karamzin credea că țara Bolohovenilor este vecină cu principatul Mazoviei¹⁾.

Istoricii galițieni nu se pronunțau la fel. Zubrițchi o plasa la Sud, la hotarele Volâniei și Haliciului în Podolia, între Bug și Nistru, Petrușevici — pe malurile Bugului sudic și, în sfârșit, Șaranevici—în regiunile „deasupra Bugului” în Podolia²⁾.

Istoricii și geografil ruși, care scriau pe la jumătatea secolului al XIX-lea, au renunțat la Volânia și Galiția, ca locul așezării Bolohovenilor, sprijinind cealaltă ipoteză, a Podoliei. N. Barsov și I. D. Beliaev, în conformitate cu mărturiile cronicelor ruse, s'au oprit hotărât la fixarea teritoriului Țării Bolohovenilor „în gubernia Cameneț-Podolscaia, la Nord-Est de Nistru, pe ambele maluri ale Bugului estic (sudic)”³⁾.

Totuși aceste mențiuni sgârcite nu puteau să fie socotite suficiente pentru a elucida chestiunea completamente.

Numai după ce N. P. Dașchevici a prezentat referatul său, cu privire la „Țara Bolohovenilor și însemnătatea ei, în istoria rusească” la al treilea congres arheologic, ce s'a ținut

1) N. Caramzin, *Istoria gosudarstva rossijskago*, S.-Peterburg, 1852, vol. III, nota 346, pag. 215, vol. IV, nota 20 și 102.

În timpurile mai noi numai Leontovici, în ciuda întregii evoluții a acestei chestiuni, rămâne credincios părerii învechită că Bolohovenii se aflau la Sud-Vestul Volâniei. „*Jurnal Ministerstva Narodnago Prosvetșeniia*”, 1894, Nr. 3, pag. 23.

2) D. Zubrițchi, *Istoria drevniago Galițco-russkago cniajestva*, vol. III, Lvov, 1855, pag. 135-138; A. S. Petrușevici, *Galițkil istoriceschii sbornic*, vol. II, Lvov, 1856, p. 110; I. Șaranevici, *Istoria Galițco-volodimirscoi Rusi*, Lvov, 1863, pag. 83.

3) N. Barsov, *Gheograficeschii slovar russkoi zemli (IX-XIV st.)* Vilna, 1865, pag. 11; I. D. Beliaev, *O gheograficeschih svedeniah drevnei Rusi Zapischi Imperatorskago russkago gheograficeskago obșcestva*, vol. VI, S.-Petersburg, 1852, pag. 150.

în Chiev, în August 1874¹⁾), hotarele acestei țări au fost definite cu oarecare aproximație și în tot cazul nu a mai rămas nici un dubiu, unde era situat nucleul ei.

Acest autor scrie: „Această țară era situată prin părțile superioare ale Bugului (sudic) și afluenții lui, pe ambele lui maluri, până la cotitura lui spre Sud, prin părțile superioare ale râului Sluci până la conexiune cu Homor și prin părțile superioare ale râului Teterev și afluenții lui, nu mai departe de Gnilomet. Astfel Bolohovo se afla la punctul atingerii (hotarelor) vechilor țări Galiția, Volânia și Chiev, și ocupa partea sudică a județului actual Novogradvolânsk, partea răsăriteană a județelor Staroconstantinov și Proscurov, tot județul Leticev și, e posibil, deasemenea partea sud-vestică a județului Jitomir și partea vestică a județului Berdicev²⁾).

Această localizare a țării Bolohovenilor s'a făcut pe bază de cercetare a toponimiei podolene și de compararea ei cu informațiile cronicelor ruse, mai ales cu cele ale cronicii Ipatievskaia.

Ipoteza lui Dașchevici a fost sprijinită ulterior de istoricul ucrainean M. S. Hrușevschi, care a găsit în documentele Metricei Lituaniene din Archiva Ministerului Justiției din Moscova o „carte“ („list“) al reginei poloneze Bona, din 1553, în care se vorbea despre sate peste râul „Gorâni la Bolohovo“ („za Gorâneiu na Bolohove“). Din acest document se vede, că numele „Bolohovo“, cuprindea la jumătatea secolului al XVI-lea, „un teritoriu vast“, care în acest timp era pustiu în întregime sau în parte³⁾.

Satele se aflau în stărostia Cremeneț, a cărei întindere o putem vedea pe harta, anexată la articolul lui Hrușevschi și reprodusă de mine aici.

1) *Trudî tretîago arheologhicescago c'ezda v Rossii, Chiev, 1878, vol. II, pag. 69-129. Deasemenea de același autor: a) Noveișie domâslî o Bolohove i Bolohovtah, „Chievschiia Universitetschiia Izvestiia“, 1884, Maiu și b) Escio razâscanîia i voprosî o Bolohove i Bolohovtah, ibidem, 1899, N. 1.*

2) *Ibidem, pag. 87.*

3) *C voprosu o Bolohove, Citenia v Istoriescom Obșcestve Nestora letopisja“, cartea VII, 1893, Kiev, pag. 4-5.*

Teritoriul bolohovean e situat, după acest document, prin părțile superioare ale râurilor Gorâni și Sluci, în regiunea râulețelor Jerdi, Polcva, etc., ceva mai spre Apus, decât e arătat la Dașchevici. Trebuie să mai menționăm că, după sensul documentului, localitatea bolohoveană nu se mărginea numai la câteva sate, pomenite în el.

Suntem noi oare îndreptățiți să atribuim tot acest teritoriu bolohovean vechei țări bolohovene? — se întreabă autorul și răspunde afirmativ, deoarece întâlnim pomeniri despre Bolohoveni în cele mai variate localități, anume: în secolul al XVI-lea în Podolia, în sec. XVII-lea pe teritoriul Chievului, în secolul al XVIII-lea în îndepărtata Transnipria ¹⁾. La început chestiunea era discutată numai pe baza datelor cronicelor și a denumirilor topografice. Ulterior la aceasta s'a mai adăugat datele arheologice cu privire la vechile întărituri de lângă orașele bolohovene Derevici, Gubin și Cudin. În sfârșit au mai venit și confirmări noi de documente, care conțineau știri noi cu privire la diferite localități, pomenite în cronici ca localități bolohovene.

Autorul ajunge la concluzia că în secolul al XII—XIII-lea a existat „o țară întreagă, un întreg teritoriu bolohovean, nu numai o oarecare populație”.

În completare, autorul se mai referă și la un document din aceeași Metrică, cu data de 1510, unde se vorbește despre „locum desertum Kudzincze, qui multis ab annis desertus est, circum fluvium dictum Boh”. Kudin e o localitate bolohoveană și se vede că încă în secolul al XV-lea au existat acolo așezări de oameni ²⁾.

Din cele de mai sus se poate vedea că întinderea țării Bolohoveilor era mare, că hotarele ei depășeau acea noțiune, pe care am putea-o forma pe baza numai a cronicelor ruse. Se înțelege că deocamdată documentele istorice nu ne permit încă o precizare a hotarelor. Le putem însă imagina cu

1) Autorul citează în notă la pag. 7: *Arhiv Jugo-Zapadnoi Russii*, partea V, t. I, pag. 137, partea VII, t. I, pag. 610 ș. u. Maximovici socotea că Bolohovenii au trecut spre a se așeza în cuprinsul voevodatului din Chiev. *Opere*, vol. I: „O mnimom zapustenii Ucraini”, pag. 137.

2) M. Hrușevschi, *op. cit.*, pag. 9.

oarecare aproximație, ținând seama de identificarea unor localități bolohovene.

Ipoteza lui Dașchevici a fost acceptată, în afară de Hrușevski, și de un alt istoric ucrainean, de Antonovici pe baza cercetării resturilor de întărituri și a cetăților în ruine ¹⁾.

La aceste constatări Dașchevici a mai adăugat ulterior ceva nou, atrăgând într'un articol, consacrat acestei chestiuni, atenția istoricilor ruși asupra unui document din 1433, prin care regele polonez Vladislav recunoaște voevodului moldovean Ștefan drepturile, pe care le aveau voievozii anteriori ai Moldovei, precum și dreptul asupra orașelor Tetin și Hmelov, și printre altele se precizează că Sniatinul rămâne polonez, iar Șepinți—valah.

Aceste localități se despart prin râul Colacin și apoi hotarul merge „de-a-curmezișul câmpului Bolohovo, până la marele râu Nistru, mai sus de satul Potoc” ²⁾.

Dacă am da însemnătate acestei indicațiuni, zice autorul, ar trebui să împingem cu mult spre Sud-Vest hotarul țării Bolohovenilor, adică până la Nistru, cu atât mai mult că nouă nu ne este cunoscută situația orașului bolohovean Diadicov, iar al doilea din orașele sudice ale țării vechi bolohovene, se afla nu departe de Mejibojie și, e posibil, la Sud de părțile superioare ale râului Bug. Iar posesiunile principelui galițian, în decada a patra a secolului al XIII-lea, foarte probabil, nu se întindeau spre Sud dealungul Nistrului, mai departe de Calius, deci și la Răsărit de linia Mejibojie—Calius putea să se răspândească mișcarea, al cărei centru era țara Bolohovenilor ³⁾. Dar, continuă autorul, nu vom insista hotărât asupra acestei ipoteze. Hotarele sudice și răsăritene ale țării Bolohovene s'ar putea stabili numai lămurind așezările Beloberejților și Cerniatinților, care spre decada a șasea a secolului

1) N. P. Dașchevici, *Esciò razâscaniea...* pag. 8.

2) *Op. cit.*, pag. 4.

3) *Op. cit.*, pag. 5. E o exagerare: Haliciul nu se întindea nici până la Calius. În general cu privire la vechile hotare v. A. Boldur, *Contribuții la Studiul Istoriei Românilor, Istoria Basarabiei*, vol. I. Chișinău, 1937, pag. 130.

al XIII-lea erau vecini cu Bolohovții și, poate, chiar intrau în mișcarea, în fruntea căreia stătea țara Bolhovenilor ¹⁾).

Nu se știe de ce autorul, după ce a adus argumente în favoarea ipotezei întinderii țării Bolovenilor până la Nistru, s'a abținut de a o recunoaște definitiv.

Pentru mine este cu totul clar că, țara Bolhovenilor se întindea până la Nistru, iar cu timpul l'a depășit (între Hotin și Soroca, la Nistru avem Voloșcov, iar la 1557 exista lângă Hotin satul Bolohovca²⁾). Avea perfectă dreptate Beliaev, care o întindea cu mult spre Sud³⁾).

Alături de Bolhoveni spre Nord-Vest, era așezată o altă populație valahă-Brodnicii, asupra căroră există mai multe ipoteze⁴⁾).

Lămurind chestiunea, unde se afla țara Bolhovenilor și aproximativ, care i-a fost întinderea, trecem la cealaltă chestiune: cine au fost Bolhovenii?

Există formulate trei ipoteze: 1) ipoteza originii române, 2) ipoteza slavo-ucraineană, 3) ipoteza cumanică.

Prima se datorește veteranului științei istorice în Galiția A. S. Petrușevici, care a exprimat-o în mai multe rânduri în diferite articole⁵⁾. Observăm și oarecare evoluție în părerile acestui istoric. La început el credea că Bolhovenii sunt Români-venetici în Podolia, că ei s'au așezat acolo probabil la începutul secolului al XIII-lea, după expediția principelui galițian Roman Iziaslavici spre Dunăre. Expediția a fost întreprinsă cu scopul eliberării Tarigradului de sub amenințarea năvălirii Cumanilor și Valahilor, care au reușit să pătrundă

1) N. P. Dașchevici, *op. cit.*, pag. 6.

2) A. Boldur, *op. cit.* pag. 126-128.

3) Beliaev, *op. cit.*, pag. 148-152.

4) A. Boldur, *op. cit.*, pag. 110—119, și Popa-Lisseanu, *Brodnicii*, Buc. 138.

5) Primele încercări de a afirma proveniența românească a Bolhovenilor în: „*Zoria Bucovinscaia*“ 1870, N. 12. și în „*Przeglad archeologiczny*“, zes. 1, Lwow, 1882, 82-83. Urmează apoi articole în „*Vestnic Narodnago Doma*“, 1884, 25; 1886 46; 1887 53; 1889, 65 și 67, deasemenea „*Lingvistico-istoriceschia razsujdenia*“, Lvov, 1887. 50-51, „*Kritico-istoriceschia razsujdenia o Halice*“ 1888, „*Vestnic Narodnago Doma*“, 1893, N. 13 și 132. Ap. N. P. Daschevici, *Eșcio razâscaniia* . . . , pag. 19.

atunci cu forțele lor militare în Tracia (în 1200). Bolohovenii se înrolau în serviciul principelor ruși și al regilor unguri.

Probabil spiritul viteaz al Valahilor a îndemnat pe Roman să cheme câțiva cneji români cu drujinele lor în serviciul său militar, desemnând pentru așezarea lor regiunea sud-rusă dintre râurile Nipru și Bug¹⁾. Acest principe urma deci pilda regilor unguri, care și ei chemau, pentru apărarea hotarului răsăritean al Ungariei împotriva Cumanilor, pe Nemți și Români.

Românii „se aflau în acel timp într'o migrațiune... din țări de peste Dunăre în statul ungar vecin”. De aceea autorului nu-i pare bizar faptul că în prima jumătate a secolului al XIII-lea, cneji bolohoveni activau în pâlcurile lui Daniil, fiul lui Roman, și ale fratelui său Vasilco, care duceau o luptă împotriva latviagilor²⁾.

Autorul nu admitea încă legătura între denumirea Bolohovo și numele Vlahilor. După părerea lui, pur și simplu, șefii acestei ginți s'au așezat în împrejurimile orașului Bolohov, și dela acest oraș s'a împrumutat denumirea Bolohovenilor și a cnejilor bolohoveni.

Cuvintele Bolohoveț, Bolhov, Bolhun se repetă în Rusia și Polonia și pentru explicarea lor autorul face câteva spicuri din limba indo-europeană, unde există rădăcina „bhar”, în sensul „levare, portare, movere”. De aci derivă cuvintele „borovina, boloto, bolhat, boloh” și cuvântul ucrainean „bolohoveț” în sensul pescarului, întrebuintat într'o gramotă a regelui polonez Sigismund al III-lea, dată pe numele voevodului rus Ioan Danilovici pentru întemeierea orașelului Lisiank (1622)³⁾.

Ulterior, în 1882—1884, sub influența lui E. Kaluzniacki, autorul și-a schimbat părerea, crezând că în însuși numele orașului galițian Bolehov, și în denumirea satului Bolohov din regiunea Jâdacev se aude numele Bolohovenilor, adică al Blahilor, Valahilor⁴⁾.

1) Ap. N. P. Dașchevici, *Noveișie domâslî* .. pag. 159.

2) Idem, *Escio razâscania*, pag. 26.

3) Idem, *Noveișie domâslî* .., pag. 161.

4) Idem, *Escio razâscania*, pag. 21.

Cu toate că teoria aceasta în linii generale e justă, și că într'adevăr Bolohovenii sunt Valahi, aş putea să o caracterizez ca o teorie naivă. Naivitatea ei constă în două trăsături: 1) autorul împrumută fără critică părerea autorilor unguri despre apariția târzie a Românilor în Transilvania și 2) el crede că Bolohovenii puteau să fie rezultat al așezării în Podolia a unei singure drujine, rezultat al voinței după un fel de contract benevol. Acum știm că țara Bolohovenilor avea o mare întindere și se înțelege, că ea trebuie privită ca o consecință firească a imigrațiunii românești mai de demult, făcută din instinct sau mânată de bogăția solului și de posibilitatea de a se lupta cu natura în noile locuri mai ușor, sau în sfârșit determinată la un moment dat de lipsa de concurenți în noile locuri.

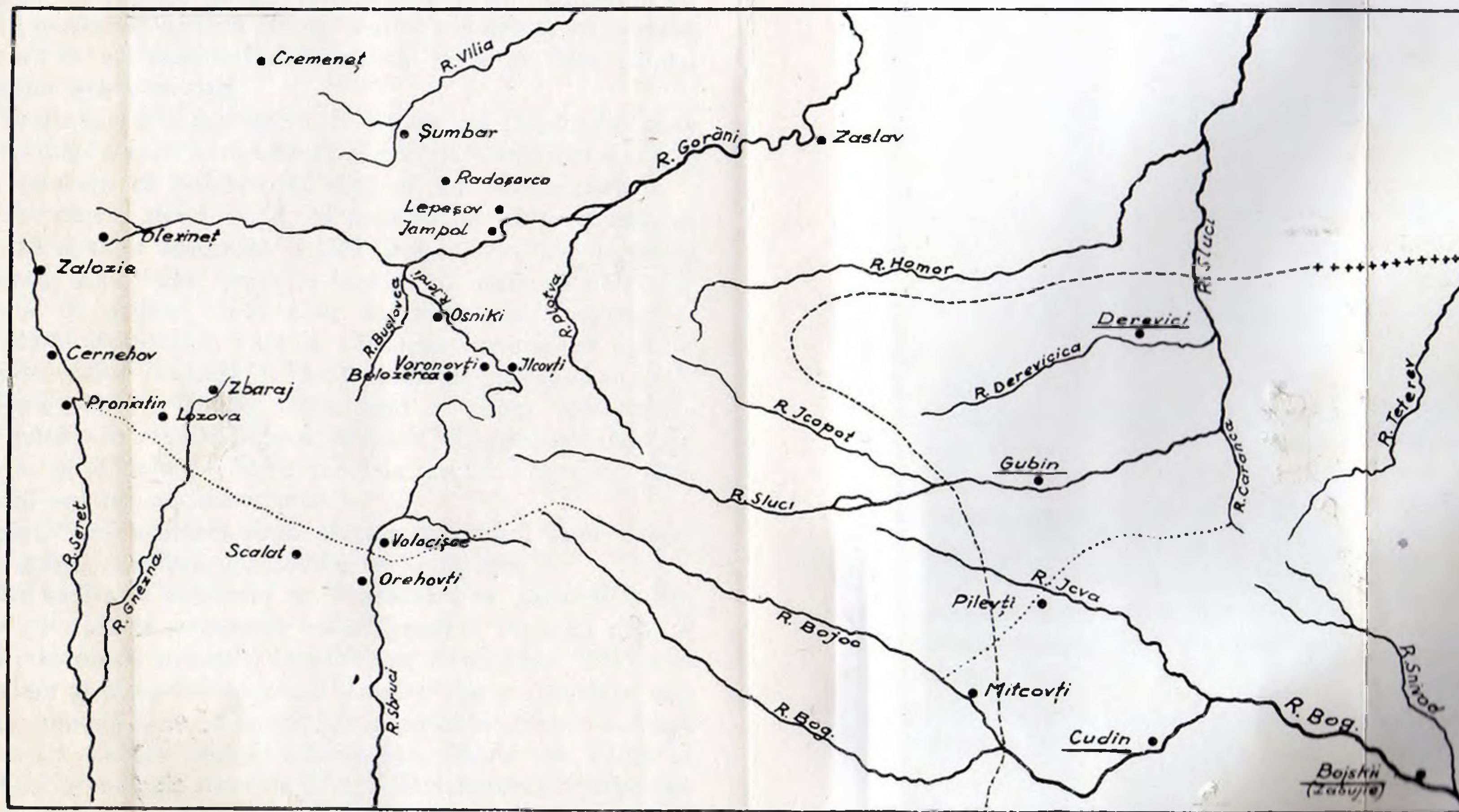
Se pare însă că autorul își dă uneori seama că această mișcare dincolo de Nistru a Românilor a avut caracterul unei imigrațiuni mai serioase. Odată el afirmă că Croații și Dulebii se datoresc amestecului ginților slovene și române, iar altă dată arată că Boicii, vecinii vestici ai Guțulilor în munții Carpați, numesc „pe confracții lor ruși, puțin românizați, Blahi, Bolohi sau Valahi“ ¹⁾.

Cu totul altă înfățișare primește teoria românească a Bolohovenilor la F. Miklosich și E. Kaluzniacki. Acesta din urmă afirmă, în contra lui Roesler, că Românii au venit pe pământul lor, nu în 1200, ci mult mai înainte. Există dovada dela 1164 (cazul cu nepotul împăratului Manuel Andronic Comnen, prins de Valahi la hotarul Galiției) ²⁾.

La sfârșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea, Valahii apar sporadic în Galiția. După cum însuși Roesler arată, Valahii erau meșteri buni. Când principele Daniil se ocupă de întemeierea orașului Chelm, el a chemat meșteri din Germania, Polonia, dar cei mai de seamă se recrutau dintre Valahi. În timpul principelui Jurie, în secolul al XIV-lea, vedem în Galiția pe Borisco Cracula și Alexander

1) Ibidem pag. 19 și 22.

2) E. Kaluzniacki, *Rumanisches im kleinrussischen und polnischen*. (în cartea: Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumänen in den Dalmatischen Alpen und der Karpaten*, Wien 187), pag. 39 ș. u.

HARTA TERITORIULUI BOLOHOVEAN
(După M. Hrușevschi)

- Hotarul Starostiei Kremenat în anul 1548
 - - - - - " aproximativ just al Țării Bolohovenilor la Nordvest în sec. XIII. după Daschevici
 + + + + + " ipotetic al Țării Bolohovenilor la Nordest
 ————— Sunt subliniate orașele Bolohovane

Moldaovicz, nume evident românești ¹⁾). Propriu zis întreaga Galiție era deschisă pentru colonizarea românească în sec. XII și XIII ²⁾).

Valahii ajutau pe Unguri împotriva principilor din Galiția și Volânia în 1214—1239, iar mai târziu ca aliați ai lui Cazimir cel Mare, care se afla în alianță cu Ludovic cel Mare. Ei luptau împotriva Lituanienilor și după războiu mulți Valahi au rămas în Galiția. Datorită colonizării au apărut acolo multe sate românești. Într'un document din 1390 întâlnim pe „Dzurgio di Stupnica“, care se intitulează „Voywoda Valachorum“.

Orașul Bolechow, conform documentului din 1472, se numește „villa Valahorum“ ³⁾). Colonizarea nu s'a oprit și în timpul ce a urmat: Gușulii din Galiția sunt de o proveniență valahă ⁴⁾).

Concluzia la care a ajuns Kaluzniacki este că Românii au dezvoltat în sec. XII și XIII „o ne mai auzită expansiune“ etnică spre Nord până la Staroconstantinov și Ostrog ⁵⁾). Autorul dă o enumerare a denumirilor valahe în Galiția. El deci privește altfel, decât Petrușevici, apariția Românilor în teritoriile rusești.

La Kaluzniacki ipoteza își pierde caracterul naiv. Așezarea Bolohovenilor se datorește migrațiunii, însă autorul s'a ocupat numai de așezările bolohovene din Galiția. Iar demonstrarea influențelor limbii române în limba ucraineană și poloneză, nu se referă propriu zis la chestiunea, ce ne interesează, decât în mod indirect, dovedind în general faptul așezării Românilor printre Ucraineni și Polonezi; pe când pe noi ne interesează în primul rând Bolohovenii. La părerea lui Petrușevici s'a raliat I. A. Linnicenco ⁶⁾), care a făcut o comunicare respectivă la congresul arheologic din Vilna ⁷⁾).

1) *Op. cit.*, pag. 41.

2) *Op. cit.*, pag. 43.

3) *Op. cit.*, pag. 44.

4) *Op. cit.*, pag. 49.

5) *Op. cit.*, pag. 50.

6) I. A. Linnicenco, *Certi iz istorii soslovii v lugo-Zapadnoi, Galițcoi Rusi XIV-XV v.*, Moscva, 1894, pag. 74, 117.

7) Nu am avut-o la îndemână.

Se înțelege dela sine că teoria românească mai are nevoie de aprofundare și formulare definitivă¹⁾, dar e de așteptat că ea va câștiga adepți noi și aria ei de răspândire va crește considerabil, dacă știința istorică română se va interesa mai mult de problemele bolohovene și nu le va lăsa numai pe seama istoricilor ruși.

Teoria slavo-ucraineană e formulată de Dașchevici, care prin combaterea teoriei românești și a teoriei cumanice a căutat să dovedească că Bolohovenii sunt un trib slav a parte²⁾.

S'ar părea, zice autorul, că în favoarea teoriei românești pledează situația apropiată a țării bolohovene de teritoriul românesc, apoi multe denumiri locale cu rădăcină dela Bolohoveni în regiuni, unde s'au așezat Românii, precum și migrațiunea Românilor, care ne amintește pelerinajul Celjilor cu multe secole în urmă³⁾. Dacă Românii, continuă autorul, ajungeau până la Olmütz, dece, fiind un popor nestatornic, ei nu puteau să meargă departe în Rusia? Românii pătrundeau, probabil, și dincolo de Nipru, până la ținutul Starodub, unde „Sotnicii valahi” se țineau mult⁴⁾.

Dar, toate acestea, după părerea autorului, sunt numai unele indicii, care mai au nevoie să fie întărite.

Cel mai bun argument ar fi identificarea denumirii Bolohovo cu numele poporului valah (român). Aceasta pare a fi just, deoarece în multe localități cu denumirea Bolohovo (în Galizia și Moravia) locuiesc Valahii. Dar o cercelare mai atentă, adaugă autorul, arată că această derivație e înșelătoare. La discuții asupra comunicării, făcute de autor la congresul arheologic din Chiev, N. V. Molcianovschi propunea

1) Cronica rusească produce impresia că din massa bolohoveană făceau parte și „Beloberijții și Cernlatinții”. Si ei, ca și Bolohovenii sunt porecliți „oameni tătărești”. Mulți autori ruși cred aceasta posibil, de exemplu, M. Hrușevschi în „Ocerc istorii Chievsoi zemli”, pag. 46, ș. a. În funcție de lămurirea așezării acestor popoare stă și trasarea hotarelor sudice ale țării Bolohovenilor.

2) În trei lucrări citate mai sus și mai ales în „Boholoscaia zemle”, ibidem, pag. 59, 139.

3) Dașchevici, *Escio razâscania*, pag. 20.

4) Autorul se referă la „Chievuscaia Starina”, 1884. N. 10: jurnalul lui Hanenco, pag. 104, și aceeași revistă din an. 1890, Nr. 1, pag. 102-103. *Ibidem*, pag. 20-21.

pentru explicarea denumirii Bolohovo cuvântul „boloh, buloh“, de origină turcă, care se găsește în Codul cumanic și înseamnă „râu“. La aceasta i s'a răspuns că în locurile de așezare bolohoveană nu există semne de așezări cumanice. Iar V. B. Antonovici a pus întrebarea, de ce în locurile de așezare a Clobucilor negri (lângă râul Roși, afluent al Niprului) nu se întâlnesc denumiri cu rădăcină „bolohoveană“? În afară de aceasta Bolhovenii se ocupau cu agricultura, pe când nu se poate spune aceasta de Cumani¹⁾.

Dașchevici crede că Bolohovo se trage dela un cuvânt slav „boloh“, care înseamnă o plantă, ce crește în bălți-„caltha palustris“²⁾.

În ce privește faptul că șefii Bolhovenilor erau numiți „cneji“ în sens românesc, aceasta putea să fie un rezultat al reminiscențelor din vechimea slavonă, deoarece în țările slave denumirea „cneaz“ se întrebuinta mult timp în același sens, ca și la Români. Și acum încă șefii satelor în Bosnia și Herzegovina poartă numele de cneji și e posibil ca Românii să fi împrumutat acest termen dela Slavii de Sud.

Astfel, combătând ambele teorii adverse, autorul crede că este perfect îndreptățit să afirme că Bolhovenii erau Slavi. Mai mult decât atât. Bazându-se pe câteva pasagii din Strykowski, unde cronicarul polon vorbește de Cozaci în secolul al XV-lea, Dașchevici emite ipoteza că Cozacii au apărut de prima dată în Podolia pe timpul Coriatovicilor și că tocmai Bolhovenii au fost precursorii Cozacilor³⁾. Și întrucât se știe din informațiile cronicelor ruse, că Bolhovenii duceau o luptă înverșunată pentru apărarea autonomiei lor, că ei reprezintă o mișcare cu totul originală a comunităților locale, și erau cârmuiți de cneji, în mod generic, mulți, fără arătarea numelor lor, ceea ce îi deosebește profund de celelalte teritorii rușești, Dașchevici este ferm convins că ei au creat primele baze ale ordinii sociale și politice cozăcești⁴⁾.

1) *Op. cit.*, pag. 28.

2) *Op. cit.*, pag. 24.

3) *Op. cit.*, pag. 29.

4) Dașchevici, *Țara Bolhovenilor*, *ibidem*.

La această părere s'au asociat Hrușevchi ¹⁾, I. Camanin ²⁾ și M. Vladimirschii-Budanov ³⁾, istoric al dreptului rusesc și ucrainean.

Deasemeni a credea în apariția cozăcimii cu mult înaintea apariției cuvântului „cozac” și istoricul Costomarov, care scria că cozăcimea a apărut în secolul al XI—XIII-lea, că cetind istoria Rusiei sud-vestice din sec. XII—XIII, se poate vedea vârsta lăunară a acelei orândueli sociale, care în stare matură apare peste câteva secole ⁴⁾.

Se înțelege ca la apariția mișcării cozăcești au contribuit mult condițiunile anormale ale vieții politice și sociale în Sudul Rusiei în secolele destul de obscure al XIV-lea și al XV-lea. Invățăatul ucrainean P. A. Culiș, definește bine principala cauză a nașterii cozăcimii. „Cozăcimea, scrie el, acest produs al pustietății tatarizate a posesiunilor rusești (e vorba de Sudul Rusiei), s'a format între trei gospodării anarhice: polnische Wirtschaft, moscauische Wirtschaft, tatarische Wirtschaft” ⁵⁾.

Teoria cumanică a Bolohovenilor a fost formulată de Simașchevici ⁶⁾ și Saranecici ⁷⁾, dar, după cum am putut constata, a fost combătută de alți autori ruși cu deplin succes și respinsă definitiv.

Credem că și teoria slavă a lui Dașchevici trebuie să fie respinsă, fiindcă e prea artificială. Cu bună seamă să cauți

1) M. Hrușevschi, (M. Serghienko). *Gromadschii ruh na Vcraini-Rusi v. XIII v. „Zapisschi Naucovago Tovar. im. Șevcenko“*, 1892, I, pag. 15.

2) I. Camanin, *C. voprosu o kazacestve do Bogdana Hmelnițcago „Citenia v istoricescom obșcestve Nestora letopisța“*, 1894, cn. VIII, pag. 57—59.

3) M. Vladimirschii-Budanov, *Naselenie Jugo-Zapadnoi Rossii ot polovini XIII do polovini XV v. „Arhiv Jugo-Zapadnoi Rossii“*, ciast VII, t. I, Kiev, 1888, pag. 23.

4) N. Costomarov, „*Monografii*“, vol. I. *Dve russchiia naționalnosti*, pag. 241, *Măsli o federativnom naclale drevnei Rusi*, pag. 22.

5) P. A. Culiș, *Istoriia vozsoedineniia Rusi*, S.-Petersburg, 1874, vol. I, pag. 391.

6) *Istorico-gheograficeshii i etnograficeshii ocerc Podolii. „Trudi Commissii dlia istorico-statisticescago opisaniia Podolscoi eparhii“*, Kamenet-Podolsc, 1876—1877, vol. I, pag. V—VI, I—XII, voi II, pag. 112.

7) I. Șaranecici, *op. cit.*, pag. 103—104.

o denumire rusească pentru cuvântul „Bolohoveni” și să insisti că el se trage dela numele unei plante, pe când alături, în vecinătatea apropiată, exista în popor, pe care Rușii, Ucrainenii și Polonezii îl denumesc Valahi și Blahi, după cum mărturisește Caramzin și însuși istoricul¹⁾, e cel puțin bizar!

În afară de aceasta, la concluzia provenienței cuvântului dela Români, ar trebui să împingă și faptul colonizării românești în teritoriile rusești, asupra căreia a atras demult atenție învățatul polonez Al. Stadnicki, apoi toponimia românească, în jurul așezărilor bolohovene, atitudinea lor față de Tataři (binevoitoare) și față de Daniil (ostilă), particularitatea regimului lor social-politic, bazat pe conducere de către șefii aleși ai comunităților — „cneji” — în sens românesc și vechiul slav gentilic al cuvântului, nu de către principii de tip rusesc.

În sfârșit, atitudinea principelui galițian, Daniil, față de Bolohoveni, nu se aseamănă cu o atitudine față de o țară rusească. El a ars orașele lor și le-a distrus până la temelie. La fel a procedat el numai în Țările Jatviagilor, Polonezilor și Cehilor. Iar în țările rusești se mulțumea cu răpiri și pradă de războiu.

Toate aceste indicii ne încurajesc să credem că teoria românească a Bolohovenilor rămâne cea mai bine documentată și cea mai firească.

Respingând teoria slavă a Bolohovenilor, noi nu respingem totodată și ipoteza originii bolohovene a Cozacilor. Este foarte posibil, că o parte a Bolohovenilor, care nu a plecat din locurile lor de așezare și rămânând s'a desnaționalizat, sau care a coborât în actuala Transnistrie spre Sud, precum și peste Bug, să fi jucat un rol important în nașterea cozăcimii.

În lumina acestei ipoteze își găsește explicație și un fenomen, pe care demult l'au semnalat învățații ruși, anume că, „cântecele românești, precum și credințele populare, obiceiuri și rituale, au o mare asemănare cu folklorul ucrainean”²⁾.

1) Caramzin. *op. cit.*, vol. I, nota 65, pag. 33—34; Dașchevici. *Novelșie domâsla*, pag. 161.

2) A. I. Sobolevschi, *Rumânî sredi slavianschih narodov*, Petrograd, 1917, pag. 15.

Deasemenea se constată o asemănare și între colindele creștine românești și cele ucrainiene ¹⁾.

În afară de atingeri etnice vechi ancestrale între strămoșii Românilor și strămoșii Ucrainenilor, în afară de acel „melanj”, care se producea în urma năvălirilor barbare, începând cu Sciții, și care contribuia la o asemănare între două popoare în privința folklorului lor, probabil în timpul istoric tocmai Bolohovenii au jucat un rol în întărirea legăturilor dintre Români și Ucraineni. Desnaționalizându-se parțial în mijlocul Ucrainenilor, Bolohovenii le-au transmis sângele lor activ și viteaz, neastâmpărul lor, un rezultat al experienței lor istorice multiseculare, și ei au fost și primii pioneri ai mișcării cozăcești.

Iată deci un fenomen, care subliniază și mai mult importanța prezenței bolohovene în Transnistria.

După ce am lămurit chestiunea originii etnice a Bolohovenilor, trecem la ultima chestiune: cine au fost cnejii bolohoveni? Aceste două chestiuni nu coincid ²⁾. Bolohovenii puteau să fie cârmuiți de principii ruși, precum și un popor rus, pe timpul acela, putea să fie condus de un principe străin.

Există trei teorii: 1) principii bolohoveni sunt din neamul principilor ruși Riuricovici, mai precis din ramura lui Oleg din Cernigov, 2) principii bolohoveni sunt boierii din Galiția veche, care s'au rîdicat până la situația de principii, 3) principii bolohoveni nu sunt, decât principii indigeni locali, și au o proveniență proprie, independentă de principii ruși.

Le vom trece în revistă pentru a aprecia argumentația lor.

Părerea că principii bolohoveni sunt urmașii lui Oleg din Cernigov, cărora li s'a dat în guvernare țara Bolohovenilor, a fost exprimată de prima dată de Caramzin ³⁾, admisă de

1) A. N. Veselovschi, *Razâscanția v. oblasti duhovnâh stihov*, VI, pag. 2—3.

2) Dașchevici le confundă.

3) Caramzin, *op. cit.*, vol. IV, nota 20.

Zubrițchi ¹⁾, apoi întărită de Cvașnin-Samarin ²⁾ și dezvoltată mai pe larg de cătră Zotov ³⁾.

Teoria se sprijină pe trei argumente principale.

Primul argument: „Noi nu știm, scrie Zotov, că în secolul al XIII-lea să fi existat principii indigeni într'o regiune din pământul rusesc, ba ei nici nu au putut fi atâta vreme, cât exista un neam numeros de Riuricovici, care socoteau tot pământul rusesc domeniul neamului lor“ ⁴⁾. Argumentul cade, imediat ce admitem că țara Bolohovenilor nu făcea parte din pământul rusesc, la care ar fi putut pretinde Riuricovici.

De același gen este al doilea argument, cum că principii bolohoveni nu puteau să fie niște principii, aleși de populație, întrucât dreptul de a ocupa scaunul princiar, aparținea în Rusia numai membrilor casei Riuric. Dar dacă țara Bolohovenilor se afla în afară de Rusia, ea desigur putea să aibă pe principii săi, aleși de populație.

Este greșit, în sfârșit, și al treilea argument: într'un loc al cronicei ruse se scrie că principii ruși din Cernigov, Mihail Vsevolodovici și Iziaslav Vladimirovici, au cerut lui Daniil, extrădarea principilor bolohoveni, calificându-i „frați“ ⁵⁾. Aceasta, după interpretarea autorilor ruși, ar însemna că principii bolohoveni erau de obârșie princiară rusească, altfel mândrii principii ruși nu ar fi putut numi ca frați pe niște principii indigeni.

Intr'adevăr titlul de „frate“ între principii ruși era foarte des întrebuințat și era o manifestare a principiului de egalitate. Istoricul dreptului rus Diaconov scrie: „În raporturile interprinciare, în loc de supunere a tuturor principilor unuia mai mare, sau mai în vârstă, se poate observa mai degrabă

1) Denis Zubrițchi, *Istoriia drevniago galițco-russcago cniatjestva*, Lvov, I—III, 1852—1856, vol. III, pag. 137.

2) N. Cvașnin-Samarin, *Po povodu Liubețcago Sinodica. „Citenia v Imperatorscom Obșcestve istorii i drevnostei rossiischih“*, Moscva, 1487, pag. 213—226.

3) R. Vl. Zotov, *O cernigovschih cniazah po Liubețcomu Sinodicu i o Cernigovscom cniatjestve v tatarscoe vreme*, S.-Petersburg, 1892, pag. 156—165.

4) *Ibidem*, pag. 156—157.

5) *Cronica Ipatievscia*, pag. 516.

principiul egalității lor, care și-a găsit exprimare în frăție. În raporturile de toate zilele și în tratate, principii se numesc reciproc frați¹⁾.

Cu toate acestea titlul de „frați” era întrebuințat de principii ruși, nu numai în raporturile lor reciproce, dar și față de principii străini, cu care ei stăteau pe picior de egalitate.

În cronica Ipatievskaia, sub anul 1149, se povestește că Iziaslav trimite soli în Ungaria la rege, în Polonia și în Cehia cu daruri mari și poruncește solilor să spună acolo: „Dumnezeu să vă ajute pentru că ați consimțit să-mi dați ajutor; iar eu vă rog, fraților, după Crăciun puneți-vă pe cai”.

Dar, ceea ce este și mai interesant, găsim în cronica Lavrentievskaia, acest termen întrebuințat odată față de conducătorii Berendeilor. Volodimirco a mers în 1150 cu războiu împotriva lui Uziaslav din Chiev, care avea pe Berendeii, ca asociați.

Volodimirco a început impresurarea, și vânălorii au început să trimită săgeți peste râul Stugna. Berendeii, văzând puterea lui Volodimirco, s'au descurajat și au vorbit lui Iziaslav: „Pleacă, principe, puterea lui e mare, iar tu ai puțină drujină, și să nu treacă ei cumva râul împotriva noastră”. Uziaslav le-a răspuns: „Mai bine, fraților, să murim aci, decât să luăm asupra noastră rușinea”²⁾.

Dacă termenul de „frați” se întrebuințează față de regele ungur, regele polonez și regele ceh, precum și față de conducătorii șefi ai Berendeilor, nu ar fi de loc de mirare ca el să fie utilizat și față de cnejii bolohoveni, atunci aliați ai principilor ruși, fără ca acești cnejii să fie de viță princiară rusă.

Dealtfel concepția lui Zotov a fost criticată și în literatura istorică rusească. Dașchevici îi reproșă că, arătând ce persoane pot fi considerate ca principii bolohoveni, întrebuințează mereu expresiunile „probabil”, „puteau fi” etc. Un principe figurează la el concomitent și ca principe din Novgorod-Severschii și ca principe bolohovean, deși în anii activității prin-

1) M. Diaconov. *Ocerchi obșcestvennago i gosudarstvennago stroia drevnei Rusi*, ediția III, S.-Peterburg. 1910, pag. 160.

2) Cronica Lavrentievskaia, *ibidem*, pag. 310: „Iziaslavu je molviaščiu im : luce, bratija, izmrem sde, nejeli sorom v'zmem na sia”.

cipilor bolohoveni el lipsea din țara Bolohovenilor. Autorul ajunge la concluzia că genealogia principelor bolohoveni, atât la Zolov, cât și ceilalți autori, este „o operă a fanteziei”¹⁾.

A doua teorie despre proveniența principilor bolohoveni din rândurile boerimli galițiene, a fost formulată întâiu de Costomarov²⁾, dar el a renunțat apoi la ea pentru a afirma că principii bolohoveni au fost niște principii indigeni vechi în Podolia, independenți de Ruși. Dimpotrivă, Molcianovschi³⁾ și Petrov⁴⁾ și-au însușit-o.

Intrucât teza prezenței Românilor în mijlocul Slavilor, și mai ales în locuri atât de importante ale așezărilor ucrainene, nu poate surâde sensibilității naționaliste ucrainene, ipoteza veche rusească este mereu improspătată. În timpul din urmă ea a fost reluată cu o nouă energie de un istoric ucrainean Andriașev. El se referă la textul cronicei Ipatievșcaia, din care ar reieși că un oarecare Gleb Zeremievici făcea parte dintre cnejii bolohoveni, iar din alte locuri ale aceleiași cronici se vede că el era un boier galițian, comandant de oștire (voevod) al principelui de Luțk Mstislav Iaroslavici, și un om apropiat al principelui galițian Mstislav Mstislavici. Autorul arată că boierii galițieni aveau posibilitate să devină principii, deoarece și-au însușit o mare putere în stat până și a spânzura pe principii. Cineva din ei cu atât mai ușor putea să ajungă principe (prin încurscirea cu principii ruși), cu cât „Bolohovo era localitatea puțin importantă”⁵⁾.

Cronica mănăstirii Ipatie, sub anul 1231, povestind o luptă

1) Dașchevici, *Eșcio razâscania* . . . pag. 45.

2) Dașchevici, *Novelșie domâslî* . . . pag. 156.

3) N. Molcianovschi, *Ocerc izvestii o Podolscoi zemle do 1434 g. (preimușcestvenno po letopiseam)*. „Kievșchla Universitetschiia Izvestiia”, 1883, pag. 110.

4) P. N. Batiușcov-N. I. Petrov, *Podolia. Istoriescoe opisanie*, S.-Pet. 1891, pag. 20.

5) A. Andriașev, *Litopisne Bolohovo i Bolohovski kniazi*, „Zapiski istoricnoi secții vseucrainscoi Akademii Nauc”, vol. XXXII (1923), pag. 20—31.

La părerea autorului s'a asociat d. Damian Bogdan fără a aduce vreun argument în plus. „Despre elementele românești în limba ucraineană. Despre Bolohoveni”, Buc., 1940, pag. 8.

dintre principele Daniil al Galiciului și regele ungar Andrei, conține următorul text: „Be bo s corolevicem Olexandr i Gleb Zeremievici, inii cniazi Bolohovsșii i Ugor mnojestvo“¹⁾, care se traduce de autor astfel: „Era cu coroleviciul Alexandru și Gleb Zeremievici, *alți* cneji Bolohoveni și o mulțime de Unguri“.

Traducere este absolut greșită și e foarte regretabil că pe baza unei citiri eronate autorul și-a permis să formuleze o teorie cu totul fantezistă.

Cuvântul „inii cniazi“ nici într'un caz nu poate să fie tradus cu „alți cneji“. Traducerea exactă ar fi „unii cneji“, adică o parte din cnejii bolohoveni. Și dacă textul de mai sus va fi astfel citit, Gleb Zeremievici nu va mai putea fi socotit „cneaz bolohovean“, și, ca o urmare logică, nici cnejii bolohoveni în general nu vor mai putea să fie tratați, ca nobilii galițieni, deveniți principii ruși.

Autorul nu și-a dat osteneala să studieze mai atent întrebuințarea cuvântului rusesc „inii“ în cronicile ruse.

Acest cuvânt are înțelesul de „alți“ (drughii, druzii) numai în cazul, când propozițiunea conține un sens de opoziție (unii..., alții...)

Iată câteva exemple:

În „Cremlinul mulți au ars, iar alții („inii“) în biserică s'au sufocat“²⁾, sau: „Pe oamenii au tăiat în bucăți, iar pe alții („inih“) au luat prizonieri“³⁾, sau: „Acolo mult rău au făcut; pe mulți atât necredincioși, cât și creștini, au bătut, iar pe alții („inih“) au luat cu ei“⁴⁾.

Când nu există opoziție, cuvântul „inii“ înseamnă „unii“ și nici decum „alții“. În cronica Lavrentievșcaia sub anul 1152 se povestește că principele Andrei în luptă cu Polovți (Cumani) obține succes. Cronica continuă: „Atunci *unii* principii („inii cniazi“) învidiindu-l, au mers apoi la oraș, și pe-

1) Cronica Ipatievșcaia, *Polnoe sobranie Russchih Letopisei*, vol. II, 1843, S-Petersburg, pag. 172.

2) *Letopiseț Russchii. Prodoljenie povestei vremennâh let*, t. II, pag. 147.

3) *Op. cit.*, pag. 150.

4) *Op. cit.*, pag. 154--155.

deștri, lăsând pâlcurile, nu îndrăzneau să iasă din oraș, de oarece erau infricoșați" ¹⁾).

E absolut clar că aci cuvântul „inii” înseamnă „unii” și nu „alții”.

Vom mai aduce aci două exemple cu caracter asemănător extrase din același „Litopiseț”, sub anii 1303 și 1378.

În primul caz e vorba de principele Ivan Danilovici din Pereiaslavli²⁾: „Si a venit împotriva lui Akinf boiarinul cnejesc Mihailov,... cu Tverici, și a fost între ei o luptă grea, și a fost ucis la Pereiaslavli Akinf și mulți Tverici și pe unii boieri ai lui („boiar ego inâh”) au prins”.

În al doilea caz, pe un oarecare Miteai marele principe Dimitrii Ivanovici l-a trimis la Tarigrad pentru a fi numit mitropolit. Corabia s'a apropiat de Tarigrad, încât orașul se vedea din depărtare. Însă Miteai moare în drum. De aceea corabia nua fost lăsată să-și continue drumul, deși „unii („inii”) înotau pe ici pe colo” ³⁾).

Am adus suficiente dovezi că „inii”, ne având un sens de opoziție, înseamnă întotdeauna „unii” și nu „alții”.

Prin urmare cade dela sine interpretarea textului cronicii Ipatievvscaia în sensul că principii bolohoveni erau boeri galițieni.

E interesant că locul respectiv din cronică a fost cunoscut tuturor autorilor anteriori, ce s'au interesat de chestiunea Bolohovenilor, dar nimeni nu a cutezat să-i altereze sensul adevărat.

Iată de exemplu, cum a fost tradus din limba veche a cronicii în limba curentă rusă acest loc al cronicii de către Clevanov: „Cu coroleviciul se aflau Alexandru și Gleb Zereemeevici, cnejii Bolohoveni și o mulțime de Unguri”. Cuvântul „alții” lipsește! ⁴⁾.

A treia ipoteză despre originea autohtonă a principilor bolohoveni a fost susținută de autorii, care au creat teoria ro-

1) *Cronica Laurentievscala*, ed. 3., 1897, S.-Petersburg, pag. 321.

2) *Letopiseț Russchii*, *ibidem*, pag. 67.

3) *Ibidem*, pag. 163.

4) A. Clevanov, *Letospisnâi razscaz sobâtii Kievscol, Volânscoi i Galițcoi Ruși ot eea naciata do polovint XIV veka*, Moscva, 1871, pag. 418.

mânească a țării Bolohovenilor, de către Petrușevici ¹⁾ și Karluzniacki și în afară de ei de Costomarov, după cum am văzut, și mai ales de M. Hrușevchi ²⁾. Iată cum vede acest autor trăsăturile caracteristice și însemnătatea principilor bolohoveni. „Principii bolohoveni, scrie el, sunt luptători aprigi ai independenței regionale, adversari ai regimului politic centralist. Cei mai de seamă reprezentanți ai ideei de Stat în Rusia de Sud erau atunci Romanovicii, și principii bolohoveni activau în contra lor din răspuțeri, făcându-se aliații activi ai tuturor dușmanilor lor“. După ce arată că nu se știe cine erau ei, înclină totuși a crede că ei au fost reprezentanți ai obșcinelor (comunităților). Și mai adăugă că „sunt interesante și probabil juste unele asemănări ale acestor principii cu atamanii podoleni din sec. al XIV-lea, precum și cu „cnejii“ valahi, — reprezentanți ai comunităților sătești... Acești principii stăteau în strânsă legătură de solidaritate cu populația și exprimau năzuințele ei. Supunerea bolohoveană Tatarilor nu era o măsură a politicii princiare, ci o operă a întregii populații“.

Am extras acest citat din lucrarea lui Hrușevchi, pentru a demonstra, cât de mult se apropie acest autor de adevăr, deși principii bolohoveni nu sunt tratați de el ca Valahi.

La baza teoriei autohtone a principilor bolohoveni stă un pasagiu din cronica rusă, unde acești principii sunt caracterizați de Boleslaw I, principe al Mazoviei, în discuția, pe care o are cu Daniil al Haliciului, ca „principii osebiți“ („osobnii cniazi“ ³⁾).

Oricât ar stărui să reducă însemnătatea acestei mărlurii unii autori ruși, ea stă o dovadă vie că principii bolohoveni nu erau principii ruși.

Și dacă, după cum am admis, Bolohovenii au fost Români, e logic să admitem că principii, pe care și-alegeau ei, erau deasemenea Români.

1) A. S. Petrușevici, *Cto bili bolohovskie cniazi*, 1877.

2) M. Hrușevschi, *Očerok istorii Kievskoi Zemli ot smerti Iaroslava do konca XIV stoletia*, Kiev, 1891, pag. 451.

3) A. Boldur, *op. cit.*, pag. 122.

Cu toate că Daniil al Haliciului a pustit și a distrus orașele bolohovene, trebuie să credem totuși, că nucleul masei bolohovene s'a păstrat în locurile ei de așezare un timp oarecare, deoarece acest principe este nevoit în curând să se supună Tătarilor, cu care Bolhovenii erau în relațiuni de prietenie.

Când anume încep Bolhovenii să se mute din locul lor de permanentă așezare, nu se poate stabili precis. Fără îndoială însă că lovitura galițiană trebuia să le dea un imbold spre migrațiune. O parte din ei coboară peste Nistru și, după un timp oarecare, împreună cu Valahii din părțile superioare ale Nistrului, Prutului și Siretului întemeiază principatul Moldovei.

O parte trece în Polonia, unde o mulțime de sate poartă nume românești (Voloșchi lângă Kovel, Volosca Vola, lângă Bugulvestic, etc.). O parte se mută în Galiția, unde avem Bolehow, Boloșcov, Voloscizna, dacă aceste denumiri nu ne mărturisesc o proveniență mai veche? O parte trec spre Sud, între Bug și Nistru, unde avem Goloșcov, Troianca etc. și chiar dincolo de Bug în direcția Niprului. În gubernia Ecatinoslav există satul Voloscoe, în gubernia Herson-Voloșino, în gubernia Harcov Volohovca, Volohov Iar').

În sfârșit, o bună parte probabil că s'a desnaționalizat, căzând sub covârșitoarea influență ucraineană.

2. Intre Tatari si Lituanieni

Bolhovenii, care au rămas pe teritoriul dintre Bug și Nistru, au stat timp de un secol sub ascultarea Tatarilor, cărora probabil, continuau să le plătească tribut. În 1261 bascacul tataresc Burundai a ocupat această regiune, ba și a dispus să fie distruse orașele galicio-volâneze²⁾.

Tatarii guvernau populația acestei regiuni prin „atamani“, numiți de ei³⁾ și care probabil erau aleși din șefii ei firești, șefii genurilor bolohovene.

1) N. F. Sumțov, *op. cit.*, pag. 31—32.

2) I. Șaranevici, *op. cit.*, pag. 99—100.

3) V. B. Antonovci, *op. cit.*, pag. 124. Autorul se bazează pe cronică lituaniană „Bâhoveț“.

La sfârșitul secolului al XIII-lea, în diferite localități deasupra Nistrului, Bugului și până la Nipru, s'au dat lupte sângeroase între hanii tătărești rivali Nogai și Toctai ¹⁾. Acesta din urmă a ieșit din ele victorios. Această luptă internă, deși slăbea puterea tătărească politică, dar totodată sărăcea populația locală și nu putea contribui la buna stare a Bolohovenilor.

Prin urmare, în partea nordică a Transnistriei se stabilește în acest timp autoritatea Tatarilor asupra populației, în cea mai mare parte probabil bolohoveană. Autoritățile tătărești se aflau mai spre Sud, la Sud de râurile Iagorlâc, Siniuha și Tiasmin ²⁾.

În timpul năvălirilor barbare, comerțul cu țărmul Mării Negre, îl fac Genovezii. Dezvoltarea comerțului contribuie la apariția unor realizări politice. Drumurile comerciale poloneze, pentru a ajunge la posesiunile genoveze de pe malul Mării Negre, trebuiau să treacă prin teritoriul moldovenesc ³⁾, deoarece teritoriul dintre Bug și Nistru nu prezenta atunci garanții de securitate. Întrucât comerțul cerea paza drumurilor și ordine, apare statul moldovenesc, compus din marea masă a Geților și Dacilor romanizați.

Bizantinilor li se datorește construirea cetății la limanul Nistrului, care e posibil să fi fost pe locul actualei Cetăți-Albe și probabil și a altor cetăți sau întărituri pe linia fluviului Nistru. Nistru devine un hotar păzit și întărit.

Bolohovenii, care au rămas în afară de hotarele Statului moldovenesc, au trebuit să se supună Lituanienilor, succesori ai Tatarilor în Nordul Transnistriei.

Pe la jumătatea secolului al XIII-lea s'a organizat Statul lituanian. Nucleul, în jurul căruia s'a format el, a fost țara Crivicilor, sau Rusia Neagră, cu orașele Novgorodoc, Zditov, Grodno, Slonim, Volcovâsc ⁴⁾. Peste un secol, la moartea principelui lituanian Gedymîn (1341), acest stat aproape s'a du-

1) I. Saranevici, *op. cit.*, pag. 120.

2) V. B. Antonovici, *op. cit.*, pag. 124—125.

3) Gh. I. Bratianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Buc. 1935, p. 122—123.

4) V. B. Antonovici, *op. cit.*, pag. 44—45.

blat teritorial, cuprinzând multe alte teritorii rusești. În timpul succesorului lui Gedymin, Olgierd, Lituania își încorporează Podolia, pentru care ea duce o luptă cu Horda tătărească.

Partea din Horda tătărească, ce se afla în Transnistria, nu-și schimba locul. Această Hordă a Podoliei, probabil, s'a separat de Horda de Aur, începând să existe independent ¹⁾. Acești Tatari ajutau uneori pe Olgierd în lupta lui pentru Volânia, în desacord cu politica generală a Hordei de Aur. Politica lor se baza pe o comunitate de interese, deoarece regele polonez avea pretențiuni nu numai asupra teritoriului lituanian, ci și asupra Podoliei.

Iată de ce Olgierd în 1349 trimite la Cianibec o solie cu scopul de a se înțelege cu el, iar în 1351 încheie cu Tatarii o alianță și le dă Podolia benevol.

În 1356 regele polonez Cazimir a trimis la Tatari o solie pentru a-i face să renunțe la alianța cu Lituanieni. Probabil, Tatarii și-au manifestat nestatornicia, deoarece în 1362 Olgierd le face un războiu, bătănd pe malurile râului Sinie Vodă pe trei principii tatari Cutlubug (Collubeg), Hadjibei (Hociubeg) și Dimitrie (Demetrie). Tatarii s'au retras din Transnistria, parțial în Crimeia, parțial la Dunăre și dincolo de ea. Olgierd a încorporat Podolia, devenind astfel stăpân până la Mare ²⁾.

Dimitrie este acel „Demetrius princeps Tartarorum“, despre care se vorbește într'un act al regelui Ungariei din 1368 și care, având legături cu Brașovul, promitea Brașovenilor trecerea prin vamă, desigur la Cetatea Albă, fără plata taxelor ³⁾. El a avut, probabil, în stăpânirea sa tot Bugeacul (Basarabia).

La Nord, peste Bug, își exercita puterea hanul tătăresc Bercdiș, care a înființat actualul oraș Berdicev și i-a dat numele.

Podolia între Nistru și Bug a fost dată de Olgierd, în administrare, nepoților săi, fiilor lui Koryat. În 1375 principele

1) *Ibidem*, pag. 125.

2) I. Saranevici, *op. cit.*, pag. 140. P. N. Batiușcov-Petrov, *op. cit.*, pag. 30 și 33. V. B. Anțonovici, *op. cit.*, pag. 126.

3) N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, pag. 50-52.

Alexandru Koryat se intitula: „Principe și gospodar al țării Podoliei ¹⁾).

Cu toate acestea Tatarii continuau să socotească Podolia a lor și faceau încercări de a o recuceri, fără succes.

Definitiv a fost tranșată chestiunea în favoarea Lituaniei, numai în secolul al XV-lea, de către principele lituanian Witold.

În 1385 are loc așa zisă „Unia dela Krewo“, conform căreia Lituania se unia cu Polonia sub puterea principelui Wladyslaw Jagello ²⁾. Aceasta a fost „un moment de totală răsturnare în istoria Lituaniei“ ³⁾. Se deschidea drumul pentru infiltrarea catolicismului în Lituania și pentru cucerirea ei pașnică de către Polonezi, de către economia și cultura lor.

Unia dela Krewo, fiind primită în Lituania cu un sentiment de indignare, nu s'a transformat în realitate, rămânând o simplă declarație, dar în această declarație este formulat tot programul polonez în privința Lituaniei, care a și fost realizat mai târziu, în 1569, prin „Unia dela Lublin“ ⁴⁾.

În 1392 vedem domnind în Podolia pe al patrulea frate Koryat Feodor. În acest an a avut loc o înțelegere între regele polonez Wladyslaw Jagello și principele lituanian Witold. Acesta din urmă era recunoscut ca marele principe al Lituaniei ⁵⁾, ceea ce nu a plăcut lui Feodor, un urmaș al Gedyminilor. El nu a consimțit la această schimbare politică și a însărcinat cu împotrivire și cu apărarea Podoliei pe un oarecare voevod Nestac, care putea să fi fost vlah (român) o căpetenie a Vlahilor, de oarece la dispoziția lui se aflau Vlahii din serviciul militar al principelui Podoliei ⁶⁾. Podolia nu a

1) *Actt Zapadnoi Rossii*, vol. I, pag. 21, comp. V. B. Antonovici. *op. cit.*, pag. 87, 128.

2) P. N. Clepatschi, *Ocerchi po istorii Kievscoi zemli, vol. I Litovschi period*, Odessa, 1912, pag. XXIII—XXIV.

3) M. Bobrzynski, *Dzieje Polski w zarysie*, Krakow, 1886, vol. I § 51.

4) V. I. Piceta, *Litovsco-russcole gosudarstvo* (colecția de articole „Russcaia istoria“, sub îngrijirea profes. Dovnar-Zapolschi, vol. II, Moscova), pag. 357—358.

5) *Ibidem*, pag. 350. P. N. Batiuşcov—N. I. Petrov, *op. cit.*, pag. 34.

6) P. N. Batiuşcov—N. I. Petrov, *op. cit.*, pag. 34—35, 36.

putut însă rezista mult timp, fiind cucerită în 1393 de Witold. Cetatea Cameniței a fost luată de el numai datorită certelor, ce s'au ivit între Podoleni și garnizona valahă a cetății ¹⁾.

Printr-o înțelegere amicală, Podolia este împărțită între regele polonez Jagello și Witold. Primul lua partea ei de Vest, iar al doilea cealaltă parte cu orașele Bratzlaw, Sokoletz, Winniza ș. a. Witold avea intenție să întărească și să organizeze cât mai bine bazinul nistro-bujan până la Mare ²⁾.

Îndeplinind ordinul lui, starostele Gedigold, în 1418, ajută pe Alexandru cel Bun, principe al Moldovei, la întărirea gurilor Nistrului, la actuala Cetatea-Albă ³⁾. Au fost trimiși de el 12.000 de lucrători manuali cu 4.000 de care, pline de piatră și lemn. Aceasta ne-o mărturisește călătorul francez Guillebert de Lannoy, care a vizitat curtea ducelui Witold. Cu permisiunea acestui principe el a fost condus în călătoria sa până în Moldova de doi Tătari și 16 Ruși și Valahi ⁴⁾.

Se afirmă că Witold a pus baza unei întărituri la limanul Niprului sub numele de Dașev, pe locul actualului Oceacov ⁵⁾.

Acolo exista pe vremuri străvechi un oraș cu numele de Alektor, care aparținea unei regine a Savromaților și care a fost distrus probabil de Geți, odată cu pustiirea Olbiei ⁶⁾. După moartea principelui lituanian Witold, în 1430, printre așezări, ajunse ca moștenire, în mâna lui Swidrigello, vedem orașul Negru (Oceacov), Maiac-Karawul (actualul Maiak) și Kaciaklec (Hadjibei) ⁷⁾.

Hanul tărăresc al Crimeei Mengli-Ghirei, din dorința de a fi aproape de dușmanii săi, Lituaniienii, au construit o ce-

1) N. Molcianovschi. *op. cit.* pag. 235.

2) *Ibidem*, pag. 278—296.

3) *Voiages de Guilbert de Lannoy*, trad. rus. de F. Brun, *Memoriile Societății de Istorie și antichități din Odessa*, vol. III, pag. 443; trad. românească de E. Diaconescu „Călători străini în țările române”, Iași 1940 (extras), pag. 17.

4) *Ibidem*, pag. 16.

5) P. N. Butiuscov—N. I. Petrov, *op. cit.* pag. 39.

6) A. Scalcovschi. *Hronologhicescoie obozrenie Novorossiiscago crata*, vol. I, Odessa, 1836, pag. 262.

7) M. V. Serghievschi, *Moldavskie etiudî*, Moscva-Leningrad, 1936, pag. 28.

tate la limanul Niprului și Bugului. Ambasadorul Austriei la curtea Moscovei, Herberstein scrie în memoriile sale că „Tarul Tauridei, trecând Boristenul și devastând tot pământul pe o distanță mare, a construit acolo două cetăți: una din ele, Oceacov, nu departe de gurile Boristenului, este acum în posesiunea Turcilor”¹⁾. Insuși Mengli-Ghirei, în 1492, scrie lui Ivan al III-lea, marele principe al Moscovei: „Este pe pământul regesc mai jos de Tavani, pe cealaltă parte a Niprului un oraș, deasupra Niprului, și eu am mers acum să fac întărituri cu toți oamenii și dacă va permite Dumnezeu, le voi face și voi fi aproape de dușmanul meu”²⁾.

Aproape toți istoricii ruși, care s’au ocupat de această chestiune: Karamzin, Zamâslovschi, B. Smirnov, F. Brun, Vladimirschi-Budanov³⁾, sunt de părere că aici e vorba de orașul și cetatea Oceacov, în care hanul a așezat pe țareviciul său Zamgurcei și care a devenit nu numai un punct militar de sprijin tătaresc, ci și o cale de legătură cu Moscova. La Moldoveni denumirea ei tătărească Ozu, se transformă în Vozia⁴⁾.

În 1455, pentru un timp scurt cetatea aceasta dela gura Niprului, sub numele de Lerici, se afla sub stăpânirea Moldovei⁵⁾.

În 1493 Lituanienii au distrus și devastat această cetate, dar în 1495 Mengli-Ghirei a restabilit-o din nou.

Se întâmpla uneori că domnitorii moldoveni ajutau repararea acestei cetăți, după cum, de exemplu, a făcut Petru Șchiopul, trimițând acolo în 1587, nu mai puțin de 15.000 de salahori și 3.000 de care⁶⁾.

1) S. Herberstein, *Rerum Moscovitarum Commentarii*, 1549, trad. rusă de I. Anonimov — „Zapischi o Moscovii”, 8, pag. 158.

2) *Sbornic Russcago Istoricescago Obșcestva*, voi. XLI, pag. 149, 153.

3) V. E. Sâroecicovschi, *Puti i uslovia snoșenii Moscvî c Krîmomna rubeje XVI v*, „Izvestia Akademii Nauc S. S. S. R.”, 1932, pag. 218. Autorul crede că Oceacovul a fost construit în 1495, pag. 221. Istoria Hanilor Crimeii în linii generale la Hammer-Purgstall, *Geschichte der Chane der Krim*, Wien, 1856.

4) M. Kogălniceanu, *Letopisețe* (N. Costin), vol. II, pag. 68.

5) N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății-Albe*, București, 1899, pag. 116.

6) *Ibidem*, pag. 204, și *Acte și Fragmente*, III, 1897, pag. 32-34.

În afară de Oceacov și o altă localitate din Sudul Transnistriei, se desemna pentru un rol istoric mai important, anume Hadjibei, viitoarea Odesa.

Olgierd, a avut intenție să prefacă în port la Marea Neagră această localitate, zisă Kociubei, sau Hadjibei. Polonezii deasemenea nutreau planul să-și creeze un drum pentru exportul cerealelor spre Mare¹⁾. În 1415 Jagello trimite de aici cereale la Constantinopole, asediat de Turci²⁾.

Acest plan însă nu putea să reușească. Atunci teritoriul dintre Nistru și Bug nu prezenta încă garanții de securitate și tot drumurile moldovenești rămăneau singurele artere comerciale de legătură cu comerțul genovez.

Urmează un șir de ani de luptă între aliații Jagello și Witold de o parte, și principele lituanian Swidrigello de altă parte, care era susținut de principele moldovean Alexandru cel Bun.

Swidrigello avea în armata sa foarte mulți Valahi (Români) alături de Rusini³⁾. În toate orașele podolene locuiau în afară de Polonezi și Ruși, Valahi, Nemți, Armeni și Tătari⁴⁾.

Partea nord-vestică a Podoliei a fost cucerită de Jagello ușor, însă partea ei de Nord-Est a fost apărată de voevodul partizan al lui Swidrigello, Fedor Korybut Neswicki. El avea în subordinele sale o armată, compusă din Ruși, Tătari și Valahi și prefera o luptă de gherilă. În 1432 el a dat o lovitură Polonezilor la râul Murafa⁵⁾. În 1434 Podolia de Vest se transformă de Polonezi definitiv într'un voevodat polonez. Polonia de Est se mai menține sub Swidrigello până la moartea lui din 1452⁶⁾.

1) N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, vol. I, pag. 103 și 118.

2) M. Kromer, *De origine et rebus gestis Polonorum*, pag. 279; O. Górka, ocupându-se de problema Mării Negre în politica poloneză medievală, nu crede că Jagello ar fi avut intenția de a crea un debușeu la Marea Neagră. Mai degrabă această idee o nutrește Witold, „*Zagadnienie Czarnomorskie w polityce polskiego Środkowiecza*”, I, 1359-1450, Warszawa, 1933. Extras din „*Przegląd Historyczny*”, X, pag. 37.

3) I. Șaranevici, *op. cit.*, pag. 356.

4) *Ibidem*, pag. 395.

5) P. N. Batiuşcov, *op. cit.*, pag. 44.

6) N. Molcianovsshi, *op. cit.*, pag. 378-370.

CAP. III

Perioada nouă

1. Inceputul și întinderea stăpânirii poloneze.

Către sfârșitul secolului al XV-lea, se produc în soarta Transnistriei radicalele schimbări: la Sud se stabilesc Tătarii, care sub hanul Mengli-Ghirei devin un factor politic de cea mai mare însemnătate.

Tătarii erau stabiliți în Crimeia și foloseau trei drumuri pentru incursiunile și expedițiile lor în Lituania: 1) drumul așa zis „Șleahul Negru“, care pornea dela Cercasî depe Nipru spre Nordul Podoliei, 2) drumul hanului, care începea în locul, unde Codâma se revarsă în Bug și se îndrepta spre însăși inima Podoliei, în părțile ei de mijloc, și 3) drumul moldovenesc, care trecea dela malul Mării Negre și gurile Bugului în sus, spre Nord, pe linia Nistrului pe ambele lui maluri¹⁾.

Hanul Mengli-Ghirei, asociindu-se cu marele principe moscovit Ivan al III-lea și Ștefan cel Mare, luptă împotriva Polonezilor și Lituanienilor²⁾.

Pe de altă parte, Lituanienii în concurența lor cu Polonezii cedează pe toată linia. În Nordul Transnistriei, locul lor politic, economic și cultural a fost ocupat de Polonezi.

Influența poloneză se simte aici mai ales după 1434. Odată cu dominațiunea politică vine catolicismul militant,

1) P. N. Batiușcov, *ap. cit.*, pag. 47.

2) I Ursu, *Relațiile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra-Neamț, 1900, pag. 133 ș. u.

starea de iobăgie a țăranimii, răpiri de pământ prin abuz, cu deposedări ale țăranilor, înăsprirea luptei sociale, etc.

În Podolia de Est, în așa zisă „Brațlavscina“, influența poloneză începe mai târziu, odată cu „Unia“ polono-lituaniană din 1569 ¹⁾.

În 1482 urmează o pustiire a Podoliei de către Tataři. Starea aceasta de pustietate și mizerie se menține și în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Populația fuge peste Bug, pentru a forma cete de militari liberi, cozaci, în scop de apărare a pământului. Desigur și Românii din Transnistria se înrolau în „tovărășii cozacești“, alături de cealaltă lume asuprită.

Odată cu stabilirea gospodăriei nobililor polonezi, au început să invadeze Podolia Evreii, care veneau aici în calitate de arendași ai pământului și comercianți, pentru a organiza exploatarea populației în aceste locuri noi de extindere socială a nobilimii poloneze.

În cele mai dese cazuri, Polonezii nu-și organizau moșiile în locuri completamente pustii, ci în mijlocul noii populații așezate și stabile. În întinsa fâșie de pământ dela Bracław până la Nistru de o parte și până la câmpuri salbatice, de altă parte, la începutul secolului al XVII-lea vedem aproape exclusiv pe latifundiarilor polonezi: Kalinowski, Koniecpolski, Potocki, Zamoiski, Lubomirski, Siniavski ș. a. Cuibul neamului Potocki a fost Tulcin, iar nobilii Lubomirski au înființat Juzefgrad, actuala Balta ²⁾.

2. Așezări românești în Transnistria în secolul al XVI-lea

Cu siguranță Valahii se aflau în Transnistria încă din secolul al XV-lea. Cel puțin așa ne îndreptățește să credem știrea că „Valacchi“ erau prezenți în acest secol în Crimeea, un teritoriu mult mai îndepărtat de țara lor de origine ³⁾.

Din secolul al XVI-lea avem și dovezi precise de așezări românești în Transnistria.

1) P. N. Batiuşcov-Petrov, *op. cit.*, pag. 51 - 52.

2) *Ibidem.* pag. 83.

3) Tomaschek, *Die Goten in Taurien*, 1881, pag. 54.

S'a întâmplat nu numai odată că din cauza diferitelor împrejurări, Moldovenii se refugiau în Podolia și rămâneau aici pentru totdeauna.

Un caz este semnalat într'o adresă, trimisă în 1541, regelui polonez Sigismund August, de Soliman cel Măreț. Sultanul se plânge că niște supuși Moldoveni au năvălit la Cetatea-Albă și Tighina, și comițând prădăciuni și ucideri de oameni, s'au refugiat în țara leșească ¹⁾. Pentru a se adresa regelui Poloniei, sultanul avea și un alt motiv, nu mai puțin important: Moldovenii au făcut încercarea de a alunga pe Turci din raialele Bender și Akkerman cu ajutorul polonez.

E probabil că acești Moldoveni erau așezați în Podolia, în apropiere de țara lor de origine.

Legăturile dintre ambele maluri ale Nistrului erau foarte intense. Ele se datoresc în mare parte și negustorilor valahi sau străini, care duceau din Moldova în Polonia mărfuri ²⁾. Printr'o gramotă din 1558 se dispunea ca negustorii ce vin din Valahia, cu mărfuri de proveniență orientală, să se oprească pentru vânzări timp de două zile la Szargrod.

Iar hotărîrea Seimului din 1635 obligă pe toți negustorii care făceau comerț cu „vinul valah”, să-l ducă neapărat prin Czezelnic sub amenințarea de confiscare, în cazul unui alt drum. În orașele Camenița, Moghilău și Cecelnic existau depozite de acest vin.

Însă tabloul pașnic al Podoliei, se schimba foarte repede în momente de criză politică. Această regiune, în conformitate cu împrejurările istorice, când se golea populația fugind cine și unde apuca, când dimpotrivă se umplea de oameni, reînțorși, sau veniți să facă gospodărie în condițiuni de liniște și pace.

Unii autori ruși folosesc aceste momente de criză și pustiire a regiunii spre a conchide că Podolia rămânea mult timp pustie și că prin urmare așezarea moldovenească acolo este de proveniență relativ nouă, anume datând de la a doua

1) *Fontes Hist. Ucr. Rus.*, VIII, No. 6, pag. 8 și u., apud I. Nistor. *Vechimea așezărilor românești dincolo de Nistru*, Buc., 1939, pag. 7.

2) V. B. Antonovici. *Izsledovanie o gorodah iugo-zapadnago craia (Monografii..)* Kiev, 1885, pag. 183.

jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea ³⁾).

Pe lângă faptul că această concepție este greșită, din punct de vedere general, exagerând pustietatea Podoliei în aceste momente de criză, ea este și o utilizare unilaterală și vădit tendențioasă a materialului istoric. Iată ce ne spune un autor polonez, mai mult sau mai puțin obiectiv, care deși se abține a preciza cât de „tare” era colonizarea românească în regiunea Braclaw, după „Unia” din 1569, totuși nu poate să nu constate că raporturile româno-ucrainene erau „pe atât de vechi și multilaterale, pe cât și de lungă durată”. Veneau în permanentă atingere, militarii ambelor țări, uneori chiar în mod prietenesc făcând strajă împreună la șleahurile tătărești: astfel de exemplu, în 1583, sentinela valahă stătea peste Bug la „Miortvâe Vodâ” și „Crivoe Urocișce”. Niciodată nu se simțea lipsa de Vlahi și în punctele de adunare a Cozacilor. Dar mai ales ei se ocupau de păstorit: în 1594 boierii polonezi Szaszkevicz primeau dela Vlahi dijmă¹⁾).

Putem chiar generaliza aceste observațiuni juste, afirmând că, în epoca nouă a Transnistriei se constată, fără să vrei, o influență moldovenească considerabilă. Ori de câte ori vorbești de principalele momente din istoria acestei regiuni, nu poți să nu vorbești și de Români. Dai peste ei la fiecare pas, deoarece ei formează nucleul etnic cel mai vechi; pe acest pământ ei sunt autohtoni.

Din timpul lui Ioan Vodă cel Cumplit, an. 1574, avem un document cu privire la Oxintia, Malovata, Ocșia, Pestera (localități din Basarabia, în apropiere de malul Nistrului) și „la un loc pentru patru mori de ceia parte a Nistrulu”, pe pârâu la Gura Iarhurlucului, unde se varsă în Nistru. Domnitorul moldovean s'a socotit îndreptățit de a-și extinde puterea și peste Nistru, recunoscând unui supus al său dreptul la o porțiune de pământ pe partea stângă a Nistrului²⁾).

1) M. V. Serghievshii, *op. cit.*, pag. 43 și 44.

2) Jablonowski, *Polska XVI wieku pod wzgledem geografii czno-statystycznym* t. IX—XI. Zieme Ruskie, Ukraina. Din seria *Zrodla dziejowe*, t. XX—XXII Warszawa, 1894-1897, apud. Serghievshi, *op. cit.*, pag. 41.

3. A. Sava, *Documente moldovenești* privitoare la Românii de peste Nistru (1574-1829), rev. „*Moldova Nouă*”, 1941, N. 1-3, pag. 59-86,

În acest timp se mențin active raporturile dintre Moldovenii de pe ambele maluri ale acestui râu, precum este identic și regimul agrar răzășesc în Podolia și Moldova¹⁾.

Una din cauzele cele mai frecvente a emigrărilor moldovenești din Moldova peste Nistru, sunt turburările ei interne. Ele aduceau în Podolia valuri de emigranți.

În 1577, Ioan Valahul zis Podcoavă, cu ajutorul Cozacilor de sub șefia lui Șah, a ocupat pentru scurt timp scaunul Moldovei²⁾. Sub presiunea lui Cristofor Bathory din Transilvania, Podcoava a trebuit să se retragă până la Nemirow și aici, crezând pe Polonezi, care îi promiteau viața și siguranța, s'a predat. El a fost arestat, dus la Liow și acolo executat.

Odată cu Podcoavă s'au refugiat în Ucraina și partizanii lui (Ceapa-Topa, Cârstea, Volosin, logofătul Gavriil ș. a.).

Înființarea de sate în Podolia, datorită tulburărilor interne din Moldova secolului al XVI-lea, ne-o atestă și cronicarul român³⁾.

Grigore Ureche, vorbește în cronică sa de „niște sate mai sus de Tighina“, de cealaltă parte a Nistrului, pe hotarul leșesc, „descălicate de Turcii ciutatici și de Moldoveni, foarte mulți, care ieșiseră din țară de nevoile ce erau în zilele Iancului-Vodă“, în domnia lui dela 1579 și până la 1582.

O altă mărturie despre satele moldovenești de dincolo de Nistru, găsim în scrisoarea din 1582, scrisă românește, a lui Ali-bei din Tighina, trimisă starostelui din Rașcov, un oraș întemeiat de boierul moldovean Rașcu, ce avea moșii pe ambele maluri ale Nistrului. Autorul scrisorii îl asigură pe staroste, să nu-i fie teamă de nimic, întrucât „Turcii au lovit niște sate și au luat acolo robi din vina lor“, că ei au prins „pe câțiva spahii“⁴⁾.

1. *Ibidem*.

2) S. Soloviev, *op. cit.*, cartea II, vol. VI, pag. 368-369; M. Hrușevski, *Ilustrovana Istoria Ucraini*, Kiv. 1919, pag. 187-188 (și un desen a lui Podcoava). M. Kogălniceanu, *Letopisețe* II, pag. 467-470; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. V, pag. 109-111.

3) Grigore Ureche, în *Let.* I, pag. 236.

4) N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, pag. 391.

3. Așezări românești în Transnistria în secolul al XVII-lea.

În secolul al XVII-lea, numărul informațiilor cu privire la așezări românești dincolo de Nistru, se înmulțește considerabil.

În multe cazuri de tulburări interne din Podolia, iau parte și Românii transnistrienii. Timpul era favorabil războaielor.

La revoluția ucraineană antipoloneză din 1648, iau parte locuitorii părților superioare ale Podoliei. Mai spre Sud, la Braclaw, operează Dănilă Neceai, care organizează grupuri de răzbunare sub denumirea de „cete de levenji”, în care se primea oricine și luau parte și Moldovenii. În ciocnirea cu Polonezii, Neceai a fost ucis.

Revolta din 1671 a boierilor lăpușneni, orheeni și soroceni, în frunte cu Mihalcea Hâncu, Durac și Constantin, terminându-se cu un eșec, silește pe căpeteniile mișcării și oamenii lor, să se refugieze în Polonia ¹⁾. Hâncu trece la Rașcov cu 300 de oameni. Rașcovul era atunci proprietatea Ruxan-dei, fiica lui Vasile Lupu și văduva lui Timuș Hmelnițchi.

În secolul al XVII-lea în Podolia se accentuează lupta bisericească și religioasă, lupta între catolicism și ortodoxism.

Sprijinitorii religiei ortodoxe erau principii ruși: Ostrojschi, care aveau în posesiunea lor orașul Novoconstantinov, principele Koribut-Voronecki, Lastovecki, Grabowecki, Grecii macedoneni Ducadinovici, dar mai ales moldoveanul Ieremiea Movilă, devenit apoi gospodar al Moldovei, care la sfârșitul secolului al XVI-lea, cumpărând pământul în regiunea actualului oraș Movilău (Moghilev), a pus bazele unui oraș. Acest oraș și-a păstat numele și mai departe și se socotea o citadelă a ortodoxismului, cu toate că a trecut ulterior în proprietatea nobililor Potocki ²⁾.

Movilăul a jucat un rol important nu numai în susține-

1) C. Stoide, *Un episod din domnia lui Gh. Duca*, „Arhiva”, Iași 1934. Hâncu, după un timp oarecare, s'a întors în Moldova. A. Sava, *Documente cu privire la târgul și ținutul Lăpușnei*, Buc. 1937, pag. 80—86.

2) P. N. Batiucșov-N. I. Petrov, *op. cit.*, pag. 95.

rea ortodoxismului, ci și în păstrarea nealterată a spiritului românesc. Protopopul Mihail Strelbițchi a înființat în acest oraș o tipografie românească, pe care a mutat-o apoi la Dubasari și a tipărit cărți bisericești și laice ¹⁾.

Odată cu lupta religioasă încep și mișcări populare.

După bătălia polono-ucraineană dela Beresteczko (1651), moșierii polonezi credeau că se pot înapoia la vetrele lor din Podolia. Dar populația sătească i-a întâmpinat cu coase și furci. S'au produs răscoale noi sub conducerea lui Alexandrenco și Ciuhai, care operau pe malul Nistrului, având strânși în jurul lor pe Levenji ²⁾. Polonezii executau pe rebelii cu toată asprimea. Aceasta a silit pe mulți locuitori, sate întregi, să părăsească Podolia, trecând spre Nipru și chiar dincolo de el. Alții se ascundeau în păduri.

Când Hmelnițchi a încheiat în 1654 un tratat de vasalitate cu Moscova, nu toți Cozacii au consimțit. Unul, Sirco, nu vroia să se supună Moscovei și s'a refugiat cu o seamă de nemulțumiți în Zaporojie. S'a asociat cu el și Bogun în numele regiunii Bugului. Deci Podolia nu se arată dispusă să se asocieze cu Moscova.

Tododată armata poloneză făcea sforțări de a nu scăpa din mâinele sale Podolia și s'a oprit la Miedzyboz (Megiboj).

Impotriva Rusiei s'a declarat și voevodul de Braclaw.

1) Emil Picot, *Notice bibliographique sur le Protopope Mihail Strêlbickij, graveur et Imprimeur à Jussy, à Mogilev de Podolie et à Dubossar*, Paris, 1905; V. D. Kocerghin, *Nabroschi po istorii g. Dubosar à prilejasctago Podnestrovia*, Odessa, 1911, pag. 83.

Dela N. Iorga pornește afirmația că numele orașului Dubasari derivă dela dubase — „luntre mari” — care mijloceau trecerea peste Nistru în Moldova; v. N. Iorga, *Istoria industriilor la Români*, pag. 102, deasemeni: „*Legăturile Românilor cu Rușii apuseni*”, An. Ac. Rom., Mem. Sect. Ist., tom. XXXVIII, 1916, pag. 749. Cred că e de preferat explicația, pe care ne o dă Cocerghin, *op. cit.*, pag. I-II. În izvoarele istorice se întâlnesc diferite denumiri ale acestui târg: Tembosari, Tumboșari, Tombosar, Dombosar, Dombazar, Dubasary, Dobresari etc. La baza denumirii stau două cuvinte: „Tube” (sau dube), deal, înălțime și „sar”, galben. Combinând, ar ieși „dealul galben”. Într'adevăr, în apropiere pe drumul spre Tiraspol este un deal, acum arat și acoperit cu vii.

2) P. N. Batiuşcov, *op. cit.*, pag. 121.

care având la dispoziție 12 steaguri de Volontiri-Valahi a distrus Nemirovul.

Probabil erau printre Valahi și partizanii ai înțelegerii cu Moscova, deoarece armata poloneză s'a îndreptat în primul rând împotriva târgului Busz în apropiere de Nistru care, după ce a fost ars Movilăul, adăpostea polcul nistrian. Busz a fost luat și distrus¹⁾.

Orașul Busz era un oraș moldovenesc. Dovada o avem în faptul că patriarhul Teofan în 1621, plecând din Jivator la Iași, ajungând la orașul de hotar Busz, „și-a luat rămas bun dela cei ce l-au însoțit și-a pornit cu Valahi spre Iași“²⁾.

În 1634 Cazacii aveau un nou hatman, pe un oarecare Iliș, care după nume era Român, provenit din Moldovenii Transnistriei sau Moldovei³⁾.

Când Dorșenco devine hatman al părții vestice a Ucrainei (1661), el pretinde să-i supună și polcurile nistriane și a ocupat Rascovul. Burghezimea l-a întâmpinat cu simpatie. Dimpotrivă, țăranii i s'au arătat ostili. Burghezimea orașului Movilău i-a predat pe polcovnicul Constantin, un grec din Hios, care, probabil, era dușman al lui Dorșenco. Constantin a fost trimis la Cighirin, dar fugind de acolo, a apărut din nou în Movilăul eliberat. Cu un polc organizat din nou, a trecut în serviciul hatmanului din Ucraina estică, rusească Briuhovetchi⁴⁾.

E regretabil că documentele nu precizează, de ce naționalitate au fost oștenii lui Constantin, dar din moment ce burghezii orașului erau pentru Dorșenco, nu încapă îndoială că marea masă a oștenilor trebuia să fi fost recrutată din sate, din țăranii moldoveni, ce locuiau în jurul acestui oraș.

În 1665 emigrând din Moldova Radion (Raicea) Grigorie Dumitrașcu, împreună cu nepotul său și cu 500 de Valahi, militari experimentați, trecând la Braclaw⁵⁾, în 1673 el a de-

1) N. Costomorov, *Bogdan Hmelnițki*, vol. III, pag. 153 ș. u.

2) Mitrop. Macarie, *Istoria russoi țercvi*, vol. XI.

3) I. Camanin, *C voprosu o kazacestve do Bogdan Hmelnițcago „Cl-tenia v istoricesc obșestve Nestora letopișta*, vol. VIII, 1894, Kiev, pag. 111.

4) A. S. Petrușevici, *Svodnaia galițco-russcaia letopis s. 1600 po 1700 god*, Lvov, 1874, pag. 583; S. Soloviev, *op. cit.*, vol XI, pag. 177-178.

5) V. Modzalevschi, *Molorossilșchii rodosluntc*, Kiev, vol. I. 1908, pag. 404-405.

devenit polcovnic. Lui i se datorește colonizarea cu Moldoveni a unor sate și moșii (Bommovca, Crupole, Berezani).

4. Turcii în Podolia. Ucraina Moldovenească.

După războiul turco-polonez din 1672, Podolia trece în mâna Turcilor și se păstrează în această situație 27 de ani. Turcii au ocupat cele mai principale localități ale acestei regiuni: Camenița, Seniava, Brailov, Iazloveț, Movilău, Umani, Rașcov.

Dominațiunea Turcilor era comparativ mai bună decât cea a Polonezilor. Ei recunoșteau dreptul la siguranța personală și a averii. În afară de aceasta, unele întărituri, turnuri, șosele, pavaje, fântâni, vii, pe care le-au făcut ei, ne mărturisesc o oarecare grijă pentru buna stare a populației¹⁾.

Pacea ruso-turcă din 1681, fixând hotarul dintre Moscova și Turcia pe linia fluviului Nipru, a contribuit la pacificarea Ucrainei, ce se afla sub Turci. Pentru administrarea Ucrainei de sub dominațiunea turcească a fost numit în postul de hatman Gheorghe Duca, domn al Moldovei. El s'a ocupat în mod intens de colonizarea acestei regiuni, și-a făcut însuși curți la Ticăna în dreptul Sorocei și în satul Peștera, pe malul Bugului, lângă Nemirov. El a stăruit să se reînființeze polcuri și s'a distins ca un colonizator de seamă²⁾, transformând astfel de fapt Ucraina turcească într'o Ucraină moldovenească. Activitatea lui a fost întreruptă de războiul polono-turc și asediul Vienei din 1683.

În 1684, Sobieski a pus în Podolia ca hatman al Cozacilor pe Kunicki, care însă, nefiind demn de postul său, a fost ucis de Cozaci. Ei și-au ales în locul lui pe viteazul moldovean Moghilă, care s'a distins în 1685 la Camenița în lupte împotriva Turcilor.

Sobieski a devenit de fapt stăpân pe situația din Ucraina occidentală. El a numit pentru conducerea Cozacilor pe

1) P. N. Batiușcov — N. I. Petrov, *op. cit.*, pag. 140.

2) *Letopisețe*, vol. II, (Nic Costin), pag. 22 pag. 215 ș. u (Ion Neculce) și vol. III, pag. 20. (N. Mustea); N. Costomarov, *Istoričeskiiia monografii i izsledovaniiia*, Ruina, vol. XV, S. Petersb. 1905, pag. 329-330.

polcovnicii: Samusi, Iskra, Palii și Abazin (Abaza), acesta din urmă era Moldovean.

În 1686, Sobieski încheie pacea cu Moscova¹): partea dreaptă a Niprului rămânea în stăpânirea Poloniei și căpăta numele de „Ucraina poloneză”.

După o luptă, dusă cu stăruință de Polonezi împotriva Turciei, aceasta din urmă este silită să renunțe definitiv la Podolia. Prin pacea dela Carlowicz, din 1699, Turcia o restitue Poloniei²). În afară de aceasta, aliații (Polonia, Austria, Moscova, Veneția și Turcia) hotărăsc ca toate teritoriile dela Nipru și Zaporoje și până la Oceacov, Marea Neagră și Bug să nu fie ocupate de nimeni.

Hatman al Ucrainei vestice (poloneze) este numit Samosi. Printre polcovnicii lui se distingeau mai ales Abazin și Palii. Primul s'a ocupat de reînființarea polcului podolian, care a cuprins teritoriul fostului polc din Braclaw și tot malul Nistrului. Acum o parte din populația Podoliei caută, în urma evenimentelor politice, o stare de siguranță peste Nistru. Locul ei este ocupat de o nouă emigrație moldovenească.

Datorită acestui aflux nou de populație, în localitățile apropiate de Nistru, se formează unități cozăcești din Moldoveni cu împărțirea lor în unități „sute”, etc. După 1690, aceste așezări noi se supun lui Abazin și tot malul Nistrului dela Movilău și până la râul Jagorlâc fac parte din polcul Podoliei. Celălalt polcovnic Semen Palii și-a format partizani din Moldoveni, ieșiți din Moldova și din satele depe malul stâng al Nistrului, și și-a ales ca reședișă, Fastov, din gubernia Kiev³).

5. Rolul Românilor în mișcările populare din secolul al XVIII-lea

În 1702, în timpul războiului polono-suedez, încep niște mișcări populare. La chemarea lui Samusi se ridică Abazin,

1) N. A. de Salvandy, *Histoire du roi Jean Sobieski et du royaume de Pologne*, vol. II. Paris, 1876, pag. 324-325 : P. N. Batiuşcov-N. I. Petrov, *op. cit.*, pag. 145.

2) N. A. Salvandy, *op. cit.*, pag. 413—414.

3) P. N. Batiuşcov-N. I. Petrov. *op. cit.*, pag. 147.

cu Cozacii lui. S'au ridicat și satele depe malul Nistrului, dela Studenița până la Jampol, și cu ajutorul conducătorilor lor aleși, Palladie, Rângaș, Kumianscki, Spac, Scorici, Dubina, ș. a., încearcă să se elibereze de sub jugul Polonezilor.

Pentru a face o ordine în Podolia, a venit hatmanul polonez Siniavski. Abazin a fost executat. S'au făcut și alte execuții. Când însă s'a apropiat el cu armata sa de malul Nistrului, nu a găsit acolo țipenie de om. Populația s'a refugiat peste Nistru. Șefii din partea dreaptă a Nistrului primeau pe refugiați. Iampolenii împreună cu conducătorul lor Gheorghită și șeful unității cozăcești Rângaș, s'au refugiat la Soroca, la șeful moldovean al Sorocii ¹⁾.

În 1703 nobilii „voevodatului Podoliei” s'au adresat gospodarului Moldovei, cu o cerere de extradare a celor fugiți. Domnitorul a răspuns că e gata să satisfacă dorința lor, dar cu condiția să-i fie întorși toți acei Moldoveni, care s'au așezat în Podolia și Ucraina și s'au înrolat în armata poloneză. Din partea sa, cere ca pe viitor să fie luate măsuri împotriva trecerii Moldovenilor în Polonia ²⁾.

Populația moldovenească din Transnistria era atât de numeroasă, încât în 1703, palatinul Kievului, putea să trimită în Maramureș două cele de Moldoveni, pentru a ajuta pe principele Francisc Rakoczy.

Imediat ce Mazepa s'a declarat pentru o alianță cu Suedia, au început să se întoarcă în Podolia toți refugiații. Dar și mai mult, au început să vină după ei, din Moldova și coloniști noi ³⁾.

La sfârșitul lunii Martie 1709, rezidentul rusesc în Polonia, scria din Satanow (Satu-nou): „Au venit doi Volohi: Savva, care a ocupat Moghilău pe Nistru, distruge și chinuște nobilimea în mod intolerabil, declarând că procedează conform ucazului Tarului; altul Ivanenco a ocupat Brațlavul și deasemenea chinuște și ruinează nobilimea”. În urma acestui raport, guvernul rusesc a îndemnat pe noul hatman

1) *Ibidem*, pag. 152—153.

2) I. I. Nistor, *op. cit.*, pag. 11.

3) P. N. Batiuşcov-N. I. Petrov, *op. cit.*, pag. 155.

Scoropadschi, ales în locul lui Mazepa, să împiedice pe Sava Voloșin și alți polcovnici a se ciocni cu Polonezii.

Grigorie Ivanenco a fost fiul lui Ivan Bogatul, fost hatman la Dubăsari. El se numea polcovnic de Dubăsari și apoi a devenit polcovnic de Braclaw. Petru cel Mare l-a împroprietărit în județul Cighirin (satul Borki) ¹⁾.

În ce privește pe Savva Voloșin, el a ocupat apoi și Winniza și Braclawul și a devenit capul țăranilor rebeli. El făcea o politică pe cont propriu. De exemplu, un nobil Ivan Kuzminski a intrat sub protecția lui, și cu ajutorul forțelor militare a ocupat târgul Verbiwet, moșia lui Alexandru Gruszinski, iar pe timpul aflării lui Mazepa în Volânia, Sava, fără știrea lui lua parte la răfuelile interne ale Șleahței poloneze ²⁾.

Conform păcii ruso-turce din Septembrie 1711, toată Ucraina din dreapta Niprului, cu excluderea Chievului, a trebuit să fie retrocedată Poloniei. Petru cel Mare a dat ordin ca populația să fie ridicată și dusă peste Nipru în cuprinsul Rusiei. Insuși hatmanul Scoropadschi conducea mutarea. Mai întâi a fost mutată forțat populația tuturor orașelor și târgurilor de pe Nistru, începând cu cele mai expuse spre Occident. Populația își lua la mutare avutul său. Chiar și bisericile erau golite de icoane și odoare, iar casele erau date focului pentru a nu ajunge în mâna Polonezilor ³⁾.

Podolia a fost destul de multă pustiită, încât Polonezii au trebuit să ia măsuri pentru colonizarea ei. Se înțelege că regiunea de Sud, aflată și rămasă sub Turci, nu a suferit această pustiire.

Odată cu trecerea în Rusia a principelui moldovean Dimitrie Cantemir, în 1711, multe familii moldovenești s'au așezat în Rusia, iar o parte din ele în Ucraina în regiunea Harcovului printre care Dimitrie Enache, Ilie Abaza ș. a. ⁴⁾.

În 1733, murind regele polonez August al II-lea, au în-

1) V. Modzalevski, *loc. cit.*

2) *Arhiv Jago-Zapadni i Rossi*, ciast III, t. II, pag. 696, 179 ș. a. Comp. și M. Andrusiac, *Mazepa i pravoberejja*, Lviv, 1938, pag. 74-75.

3) P. N. Batișcov-N. I. Petrov, *op. cit.*, pag. 156.

4) N. F. Sumțov, *op. cit.*, pag. 32.

ceput în Polonia lupte între două tabere: 1) partizanii alegerii în postul de rege a lui Stanislaw Leszczyński, (confederați) și 2) partizanii lui August al III-lea. Kurfürstul saxon (partidul Saxon¹).

În Podolia, Șleahata era pentru primul, iar moșierii-magnați pentru al doilea. Spiritele s'au ațâțat. Ambele partide au recurs la forțe militare, recrutate din țărani. Moșierii mari au slobozit împotriva șliahtei milițiile lor de curte: cozăcești și valahe. Ele năvăleau asupra șleahatei, jefuind moșiile lor²).

În 1734, toate steagurile valahe, întreținute de moșierii magnați, au trecut de partea țăranilor răsculați. Printre răsculați găsim și nume pur românești: Trofim Szczerban și Petrasz Szulha din Serbi, Gregorasz Burada, Iury Herca, Ivan Maymescul și Sandul din Berezowca, Michaylo Morawski și Miron Holak din Woloszczyzny, Symon Szerban din Cekinowka³).

Țăranii din voevodatul Braclaw au procedat la formarea polcurilor cozăcești, la baza cărora au fost puse milițiile valahe și cozăcești ale magnaților. Un oarecare Vârlan (Verlan), judecând după nume moldovean, s'a proclamat polcovnic și și-a organizat un polc cozăcesc. El spunea tuturor că ar fi primit ordin dela împărăteasa Rusiei să nimicească pe toți străinii, Lehi (Polonezi) și Evreii. El a supus populația din tot voevodatul Podoliei jurământului de credință împărătesei. După câteva ciocniri reușite cu armatele poloneze, el a ocupat Brody și Zwaniec pe Nistru, iar în 1734 atingea cu puterea sa militară Liovul și Camenița⁴).

În postul de rege a fost ales August al III-lea, agreeat de Ruși, și după rugămintea lui, armata rusă a început să restabilească ordinea. Principalul conducător al revoltei Vârlan și alți conducători de mână a doua s'au retras în Moldova⁵).

1) Wacław Sobieski, *Histoire de Pologne*, Paris, 1934, pag. 248-251.

2) P. N. Batiuşcov-N. I. Petrov, *op. cit.*, pag. 177.

3) *Arhiv Jugo-Zapadnoi Rossii*, ciast III, t. III, Kiev, 1876; documente despre haidamaci.

4) P. N. Batiuşcov-N. I. Petrov, *op. cit.*, pag. 178.

5) M. Hruşevschi, *Illustrirovannata istoria Ucraini*, S.-Petersb., 1913, pag. 292.

Ceilalți s'au ascuns în stepele tătărești și zaporojene. Cu ei au fugit și muți țărani. Din acești bejenari s'au format regimente noi de nemulțămiiți. Unul din ele era sub comanda lui Ivanita ¹⁾.

Mișcarea aceasta a haidamacilor a fost oprită pentru un timp oarecare, în 1737, de expediția hordei tătărești în hotarele Rusiei, dar nu s'a stîns, cîci se poate constata dintr'o scrisoare a lui Ioan Constantin Mavrocordat, domn al Moldovei (1743—1747), către voevodul Podoliei Ștefan Gumecki, în care domnul se plînge că nobilii podoleni răspîndesc știri false la adresa lui, cum că dînsul favorizează revolta țăranilor podoleni, permițându-le să ascundă prada în Moldova. Dînsul declară că el dimpotrivă a pus pe malul Nistrului, strajă spre a împiedica transportul prăzii în hotarele Moldovei și a dispus ca lucrurile trecute pe ascuns în Moldova să fie trimise înapoi ²⁾.

După tratatul ruso-turc, din 1768, s'a deslănțuit mișcarea ucraineană a lui Jelezniac și Gonta, care operau lângă Umani și pe ambele părți ale Bugului.

Alți Cozaci au asediat posesiunea hanului de Dubăsari și au cerut extradarea confederaților polonezi. Neprimind un răspuns satisfăcător, au incendiat orașul. Se afirmă că au pierit atunci la Dubăsari până la 1800 tătari, moldoveni și turci ³⁾.

La a doua împărțire a Poloniei, în 1793, Podolia a trecut sub dominațiunea rusească și a format gubernia Brătîlav cu capitala la Moghilev (Moghilău). În 1766, această gubernie a fost denumită Podolscaia pe ambele părți ale Bugului. Movilău a devenit un oraș de ținut, care în 1811 a fost cumpărat de guvernul rusesc dela proprietarii lui conții Potocki ⁴⁾.

6. Ucraina Hanului

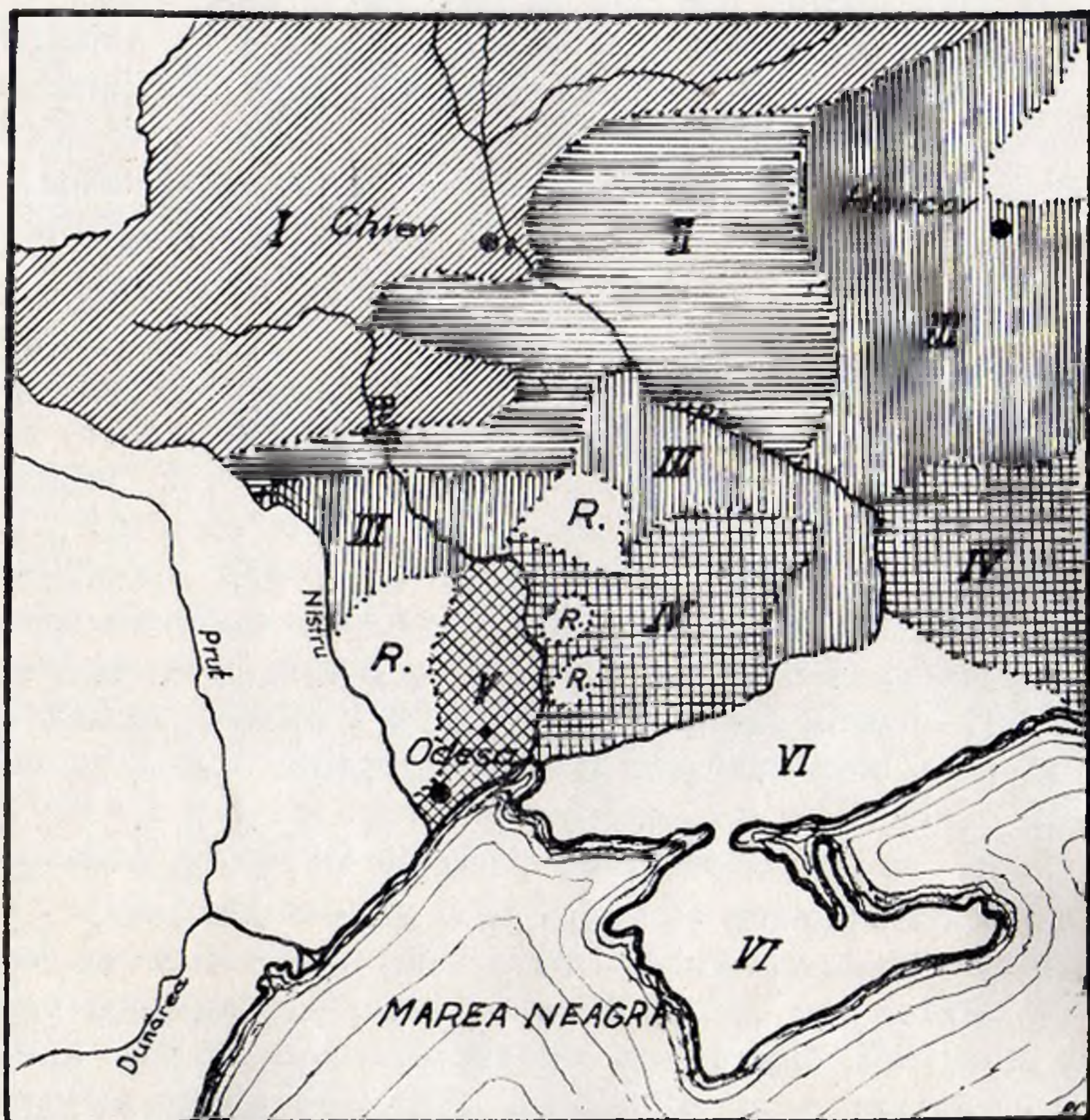
Toate cele de mai sus, din perioada nouă, cu privire la istoria Podoliei, privesc numai partea de Nord, a teritoriului nistro-

1) P. N. Batiuşcov-N. I. Petrov, *op. cit.*, pag. 179.

2) *Arhiv Jugo-Zapadnoi Rossii*, ciast III, vol III, pag 81—82

3) Batiuşcov-N. I. Petrov, *op. cit.*, pag. 192.

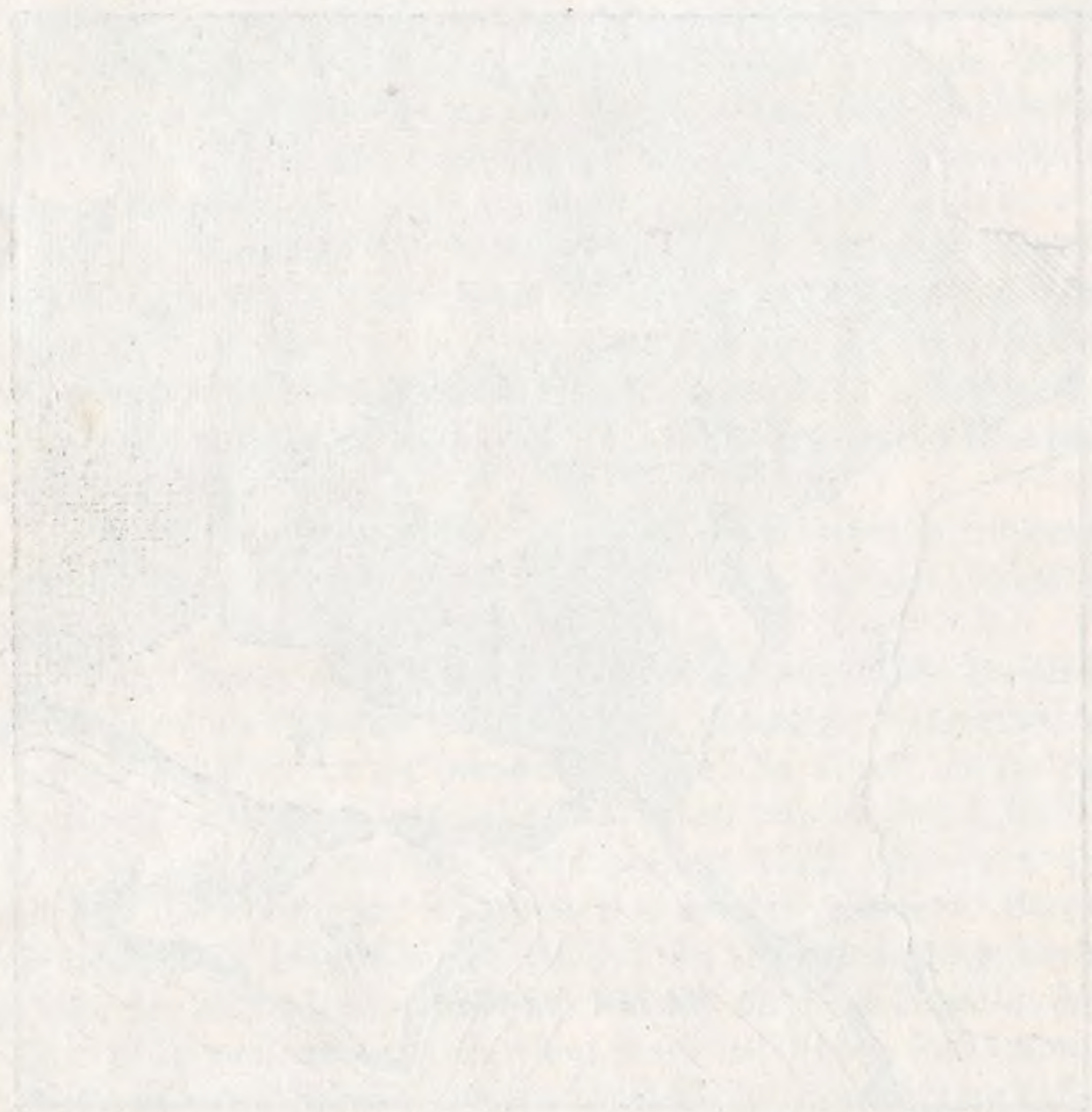
4) *Ibidem*, anexe, pag. 68.

Harta colonizării Rusiei de Sud după P. Miliucov

LEGENDĂ

- I, Până la jum. sec. XVI.
- II, Dela jum. sec. XVI până la jum. sec. XVII.
- III, Dela jum. sec. XVII până la jum. sec. XVIII.
- IV, Dela jum. sec. XVIII până la jum. sec. XIX.
- V, În prima jum. a sec. XIX.
- VI, În a doua jum. a sec. XIX.
- R, Români.

Sketch of the River and its Tributaries

The sketch is a topographical drawing of a river system. It shows a main river flowing from the upper left towards the lower right. Several tributaries join the main river from both sides. The drawing is very faint, with light lines and shading. The river is represented by a series of connected loops and curves. The tributaries are shown as smaller lines branching off the main river. The overall shape of the sketch is roughly rectangular, with the river system filling most of the space.

bujan. Partea de Sud aparținea Tătarilor, hoardei Edisan. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, Tătarii se instalează aici temeinic. Ozu (Oceacov) este în mâna lor dela 1492 și rămâne al lor definitiv dela 1525. În 1540 trece la ei și Hadjibei.

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, hotarul între Polono-Lituania și Tătari se stabilește pe cursul râului Jagorlâc, continuând apoi linia convențională până la râul Codâma, dela Balta până la Koniecpol la gura Codâmei și Bug. La Sud de această linie se află olatul tătăresc Ozu (Oceacov), iar la Nord provincia Braclaw.

Olatul Oceacovului se mai numea „Ucraina Hanului“, dar, după cum cu dreptate observa Lebedințev, „cu numele Ucraina care naște ideea unei populații maloruse (ucrainene), nu corespundea majoritatea populației. Ea aparținea Moldovenilor“ ¹⁾.

Un autor rus afirmă că, nu puteau să fie acolo mulți Moldoveni pentru că în cuprinsul regiunii Oceacovului nu găsim denumiri moldovenești de râuri. Numai localitățile, situate pe lângă râuri, poartă nume moldovenești, ca de exemplu Valea Hotinului, Caprița, Pădurța, Strâmb, Bolai, Dracul, Doroupol, Teniuș, Urâta. Autorul deduce că populația moldovenească nu a fost aci prima și „probabil a apărut, concomitent cu populația rusească, sau în tot cazul cu puțin înainte de ea“ ²⁾.

Concluzia este cu totul lipsită de temei, întrucât era firesc ca râurile mari să capete denumirea acelor popoare, care dominau politicește teritoriul și deci nu puteau să fie, decât tătărești, polono-lituanieni sau rusești. Dar tocmai denumirea moldovenească a localităților de o importanță mai secundară, prezintă o dovadă că populația locală moldovenească, supunându-se diferitelor regimuri politice străine, și-a păstrat denumirile acolo, unde a putut.

Disponem de un material pozitiv despre așezările româ-

1) A. T. Lebedințev, *Hanscaia Ucraina*. „Zapischi Imperatorskago Odesskago Obșestva istorii i drevnostei“, Odessa, vol. XXX; 1913, pag. 8; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IX, pag. 33.

2) M. V. Serghievschi, *op. cit.*, pag. 33.

nești la Oceacov. Astfel de exemplu, călugărul italian Niccolo Barsi da Luca, întorcându-se din Caucaz în Italia, în 1639, trece prin cetatea Gian Chriman, sau românește Vozia, la gurile Niprului, cu câteva turnuri; descrie în memoriile sale sistemul de întărituri și remarcă, că între întăriturile de jos se făcea piața, unde puteau veni nu numai Turcii din cetate, dar și populația din împrejurimi, care era compusă din Valahi. El ne mai vorbește de hanuri moldovenești. În unul din ele era ascunsă viitoarea soție a lui Vasile Lupu, frumoasa caucaziană Ecaterina, din frica de a nu fi reținută pentru haremul hanului Crimeii¹⁾.

Pentru începutul secolului al XVIII-lea avem dovada prezenței populației moldovenești la Oceacov în faptul că, din Moldoveni, a fost formată de către hanul Tătarilor o ceată și trimisă în ajutorul lui Carol al XII-lea la Poltava²⁾

În 1709 un oarecare Daniil Krmann, care însoțind această armată în retragere, a trecut prin Oceacov, scrie că în oraș, locuiau în primul rând Valahii, apoi Tătarii, Grecii, Turcii și acolo se bea „vinul valah”³⁾.

În general, *Românii din această parte a Transnistriei aveau o soartă comună cu cei din Bugeacul Basarabiei, și el supus Tătarilor.*

De aceea unii autori dela sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea, vorbind de sudul Transnistriei fac confuzie, numindu-l „Basarabia” la fel ca și Bugeacul (A. Righelmann, Lauterer, ș. a.)⁴⁾.

Pentru satisfacerea nevoilor sufletești ale Românilor dela Dunăre și Nistru, la jumătatea secolului al XVII-lea, a fost înființată episcopia *Proilaviei* sau *Brăilei*⁵⁾. Ni s'au păstrat do-

1) C. C. Giurescu, *Populația moldovenească dela gura Niprului și a Bugului în veacurile XVII și XVIII*, Craiova (extras), 1942, pag. 4-5.

2) Voltaire, *Histoire de Charles XII*, pag. 178.

3) C. C. Giurescu, *op. cit.*, pag. 5-6.

4) I. Nistor, *Aspecte geopolitice și culturale din Transnistria*, Buc. 1942, anexa; A. Boldur, *Cu privire la istoria Transnistriei*, pag. 4-5.

5) Ep. Melchisedec, *Cronica Hușilor*, pag. 312, Deasemenea: I. Frățiman, *Episcopia Proilaviei*; Arh. Veniamin Pocitan, *Istoria mitropoliei Proilaviei și a vechei episcopii a Hotinului*, Buc. 1936, pag. 28-31; Episcopul Daniil dela jum. sec. al XVII-lea se intitula „mitropolit al Proilaviei, Tomarovei, Hotinului, al țărmurilor Dunării și Nistrului și al Ucrainei Hanului”.

cumente istorice cu conflicte de competență bisericească între episcopia Proilaviei și cea din Huși asupra credincioșilor din Dubasari și sudul Transnistriei, acte de hirotonire de preoți și de sfințirea bisericelor în satele moldovenești dintre Nistru și Bug.

Abia după pacea dela Iași, din 1792, între Ruși și Turci, biserica rusească și-a extins sfera sa de acțiune până la Nistru.

7. Colonizarea Sudului Rusiei și expansiunea etnică românească.

La așezarea Românilor în Transnistria rusească au contribuit în mare măsură și guvernele ruse, prin politica lor de colonizare, din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea.

Pe timpul anexării Ucrainei Hanului, din 1792, și al răpirii Podoliei, în urma împărțirii Poloniei din 1793, Rușii aveau o experiență destul de îndelungată în arta de a coloniza pământurile libere.

Mijloacele de a coloniza erau de trei feluri: 1) Colonizarea cu forța, scoțând populația din principatele române fără a o întreba; așa s'a procedat după războiul din 1735—1739, când au fost rădicați cu forța și duși în Rusia peste 100,000 de Români, supuși turci, după cum ne mărturisește Trenck, ofițerul german care-l însoțea pe generalul Münnich ¹⁾. O dovadă a despopulării Moldovei găsim și la cronicarul român Neculce, care scrie: „La purcesul lui Minih trimes au de au robii mulți oameni din ținutul Hotinului și de pe marginea Cernăușilor și i-au trecut, cu femei cu copii, la Moscu, și-i împărțea pre oameni ca pre dobitoace: unii lua bărbații, alții femeile, alții copiii și-i vindeau unii la alții... Bogate și multe lacrimi era, cât se auzia glasurile la cer“ ²⁾.

O bună parte din populația ridicată din Moldova a fost așezată în Transnistria. În 1740 din Români a fost format un

1) N. Iorga, *Românii de peste Nistru*, Iași, 1918, pag. 40; N. Iorga *Istoria Românilor prin călători*, vol. II, Buc. 1928, pag. 168.

2) *Letopisește*, t. II, pag. 412.

corp de armată, un fel de Cozaci români, cu sediul în județele Novomirgorod, Olviopol, etc.¹⁾.

2) Propaganda agenților în favoarea mutării din țările române în Rusia; în primul războiu al Ecaterinei a II-a, în urma propagandei, un regiment întreg, compus din Moldoveni, Valahi și Bulgari, a trecut din armata turcească la Ruși²⁾. După pacea dela Kuciuk-Kainardji, din 1774, o propagandă de acest fel s'a exercitat și în Bucovina și în Transilvania și a avut succes³⁾. Astfel fiecare războiu ruso-turc avea ca efect depopularea țărilor române. Se producea o imigrațiune a populației, care căuta un pământ nou, liber și roditor.

3) În afară de aceasta, guvernele rusești stăruiau să organizeze traiul coloniștilor pentru ca în felul acesta să atragă și pe alți conaționali ai lor din țările lor de origine.

Politica de protejire a coloniștilor, în timpul țarinelor ruse Anna Ivanovna (1730—1740) și Elizaveta Petrovna (1741—1761) și se intensifică sub Ecaterina a II-a (1762—1796)⁴⁾.

Iată principiile măsuri, luate sub aceste domnii: în 1735 și 1750 încercări de a organiza Sârbia Nouă; 1752—activitatea de colonizarea a generalului—maior Horvat, maiorul Filipovici ș. a.; 1740-1760 activitatea colonelului Vasile Lupu zis Zverev; care era șeful așezărilor militare moldovenești; 1762-colonizări de Români, organizate de colonelul Filipovici și asociații lui Cuca și Tebuța; 1763—înființarea biuroului tutelei străinilor și anunțarea unei ere noi în sudul Rusiei; 1764-1765 contracte

1) *Polnoe Sobranie Zaconov Rossijscoi Imperii*, 1740 (t. XI), 3 Noiembrie, No. 8285.

2) M. V. Serghievschi, *op. cit.*, pag. 36.

3) E. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, 1, pag. 169, 191, și I. Nistor, *op. cit.*, pag. 14—15.

4) P. Miliucov, *Ocerchi iz istorii russcoi culturî*, ciast I, S.-Petersb., 1909, pag. 54—67; S. Soloviev, *op. cit.*, vol. I, pag. 380—381, 733—739, 802—803, 1076 ș. a.; D. Bagalei, *Colonizația Novorossiiscago craia i pervûe șaghi ego po puti culturî*, „Kievscaia Starina“, 1889, No 5, 6 și 7; D. Bagalei, *Ocerchi po istorii colonizații i bâta stepnoi acraini Moscovs-cago qousudarstiva*, Moscva 1877. *Materiali dlia istorii colonizații*, Harcov, 1886—1890 și *Istoria Slobodskoï Ucrainî*, 1918; A. Scalcovschi, *op. cit.*, în anexă la primul volum gramota împărătesei, dată generalului Horvat în ziua de 11 Jan. 1752.

ale statului rusesc cu trei companii de concesionari, dirijate de Precourt, Pitet et Derois și baronul Canot de Beauregard, toți aventurieri; 1779—preluarea operei de colonizare pe seama statului; 1770—colonizarea guberniilor Ecaterinoslavscaya și Tavricescaia, iar după 1783 și a Crimeei.

Ucazurile împărătești din 1763 și 1764, prin care se anunță o eră nouă de colonizare, conțâneau multe privilegii pentru coloniști¹⁾. Transportul lor se lua pe seama statului. Li se dădea 60 desiatine de pământ de familie și li se puneau la dispoziție o locuință, pe care nu o plăteau timp de 6 luni. Ei puteau să capete credite fără procente pe timp de 10 ani, nu făceau serviciul militar, își păstrau dreptul la exercițiul liber al cultului și dreptul de a fi judecați după legile lor.

În 1770-1780 mulți boieri români și funcționari, pentru serviciile aduse Rusiei au fost improprietăriți în gubernia Herson pe ambele maluri ale Bugului²⁾.

O serie de importante măsuri de colonizare au fost proiectate mai ales după pacea dela Iași 1792³⁾. Împărăteasa Ecaterina prin ucazul său din 27 Ianuarie 1792 dispunea ca regiunea anexată să fie colonizată cât mai curând posibil. Pentru aceasta pământul liber se împărțea în Slobozii de stat și Slobozii particulare boierești. Trebuiau să fie improprietăriți, atât boierii moldoveni, ce doreau să treacă în supușenia rusă, cât și voluntarii din armata rusească. Cinzeci șase boieri moldoveni, între care Rosetti, Cantacuzino, Catargiu, Sturdza, Cananău, Nicorița, Săcară, Măcărăscu, Filodor, Balș au primit aceste loturi și firește au căutat să atragă pe ele țărani din Moldova, de care aveau nevoie.

Loturile dela 1.500 și până la 24.000 de desiatine au cuprins o suprafață considerabilă de 377.445 de desiatine.

Aceste măsuri izvorau dintr'un plan mai vast. Despre caracterul lui aflăm din corespondența ambasadorului Prusiei

1) D. P. Miller, *Zaselenie Novorissiiscago craia i Potemkin*, Harcov 1895, pag. 44-45.

2) A. A. Scalcovschii, *Românschia doblesti* (o broșură, ostilă Românilor), Odessa, 1897, pag. 10.

3) *Zapischi Imperatoscago Odesscago Obșestva istorii i drevnostei* vol. II., pag. 770, vol. IX, pag. 319 ș. u.

din Constantinopol care, la 7 Iunie 1792, raporta la Berlin că „locuitorii Moldovei părăsesc țara în mase mari. Ei sunt încurajați de guvern să se așeze dincolo de Nistru. Toată regiunea între acest fluviu și Bug urmează să fie ridicată la rangul de principat, purtând numele de Moldova Nouă. Se vorbea și de numirea fostului principe al Moldovei, Alexandru Mavrocordat, în scaunul noului principat”¹⁾.

Era aceasta o idee a lui Panin, născută în analogie cu „Sârbia Noua” cu scopul creerii la hotarul Moldovei a unui punct de atracție pentru populația ei, dar țintea și mai departe, fiind o continuare a planului de cucerire a principatelor române de către Ruși.

Măsurile proiectate de guvernul rusesc nu au putut să fie realizate pe deplin.

Istoricul rus P. Miliucov precizează că „colonizarea de către Ruși a guberniei Tavricescaia (Crimeia), precum și a regiunii de lângă Marea Neagră, obținute conform păcii dela Iași (1792), se face *abia în secolul al XIX-lea*”²⁾.

Dela acest autor împrumutăm și harta colonizării Rusiei de Sud, pentru ca să demonstrăm că, în ciuda tuturor vicisitudinilor istorice, Românii s’au păstrat în sudul Rusiei atât între Nistru și Bug, cât și între Bug și Nipru, în mase compacte³⁾.

Din harta aceasta se vede deasemenea că colonizarea rusă a regiunii Podoliei până la actualele așezări române s’a făcut în trei etape: primele două cuprind Nordul teritoriului și se referă la timpul până la jumătatea secolului al XVII-le. Partea mijlocie a fost colonizată dela jumătatea secolului al XVII-lea până la jumătatea secolului al XVIII-lea, deci această colonizare este relativ recentă.

1) N. Iorga, *Acte și fragmente*, Buc., 1896, vol. II, pag. 339-341.

2) P. Miliucov, *op. cit.*, pag. 64-65.

3) Harta e întocmită pe bază de cercetări ale istoricilor ucraineni, deci nu încapă îndoială că vreo tendință oarecare lipsește cu desăvârșire. Cu această hartă se aseamănă și harta lui *Filotovici*, publicată în 1911 (reprodusă în ziarul „Universul” No. 201 din 28 Iunie 1941). Mici deosebiri provin din cauza schimbărilor survenite într’un interval de câteva decenii, care despart ambele cercetări.

8. Colonizarea Sudului transnistrian

Românii erau mult timp singurii aborigeni ai Sudului teritoriului nistro-bujan. Numai Tătarii concureau cu ei, dar din cauza temperamentului tătăresc prea mobil, ei nu se așezau statornic pe acest pământ.

Românii sunt stabiliți pe ambele părți ale hotarului, care despărțea pe Tătari de Polonezi (râurile Codâma și Iagorlâc), ceea ce dovedește abilitatea românească. Când era prost la Polonezi, ei puteau să refugieze la frații lor de sub supunerea tătărească, și invers, când începea să fie rău sub Tătari, ei se refugiau la conașionalii lor de sub supunere poloneză.

Românii au luat parte considerabilă la crearea orașului Odesa la Marea Neagră.

Noi știm că Hadjibei în sec. al XVIII-lea era un simplu sat tătăresc. Cu toate acestea în el era o populație moldovească: mahalaua orașului „Moldovanca” exista înainte de cucerirea lui Hadjibei de către Ruși ¹⁾.

Se cunoaște deasemenea din istorie că cetatea, pe care o atacau apoi Rușii, era construită de Valahi. Tâlmăciu militar Constantin Ivanov, trimis de Cozaci la Tătari în 1764, întorcându-se cu scrisori de răspuns raportează că „în direcția spre Belgorod (Ak-kerman) la o depărtare de 60 verste de Oceacov, la mare, se construște o cetate, care este denumită Eni-Dunia, adică Lumea Nouă. Înainte era acolo un sat și se numea Kudjabei (Cocibei, Hadji-bei). Această cetate a început să fie construită începând din primăvara a acestui an și o fac Valahii, pentru care aduc piatra din stepă, dela râuri și din împrejurimi” ²⁾.

În 1769 împrejurimile lui Hadjibei au fost distruse și în 1774 el a fost luat de Ruși.

Orașul Odesa este întemeiat pe locul satului tătaro-turcesc Hadjibei abia în 1794, datorită stăruințelor general-maiorului De-Ribas. Opera lui a fost apoi continuată de un emigrant

1) A. Marchevici, *Gorod Cacihei ili Gadjibei*, Odessa, 1894, pag. 40.

2) A. Scalcovschii, *Admiral de-Ribaz i zavoevanie Hadjibeia*, Odessa, 1889, pag. 12—13.

francez ducele Richelieu, iar în 1815 i-a urmat contele Langeron ¹⁾).

Apreciind „situația bună a localității Hadjibei și foloasele legate de ea“, manifestul împărătesc din 27 Maiu 1794, dat pe numele contelui Zubov, guvernator general al Tavrîei (Crimeei), dispunea ca această localitate să fie transformată într'un port militar și comercial. De Ribas a fost numit „constructor“ al orașului („gradostroitel“).

Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a oficiat serviciul divin la solemnitățile înființării orașului și a pus primele pietre ale viitoarelor biserici. Apoi, conform hotărârii Academiei de științe din Petersburg, Hadjibei a fost denumit Odesa.

În același timp și localitatea turcească Adjider, unde se construia o cetate, a fost numită Ovidiopol.

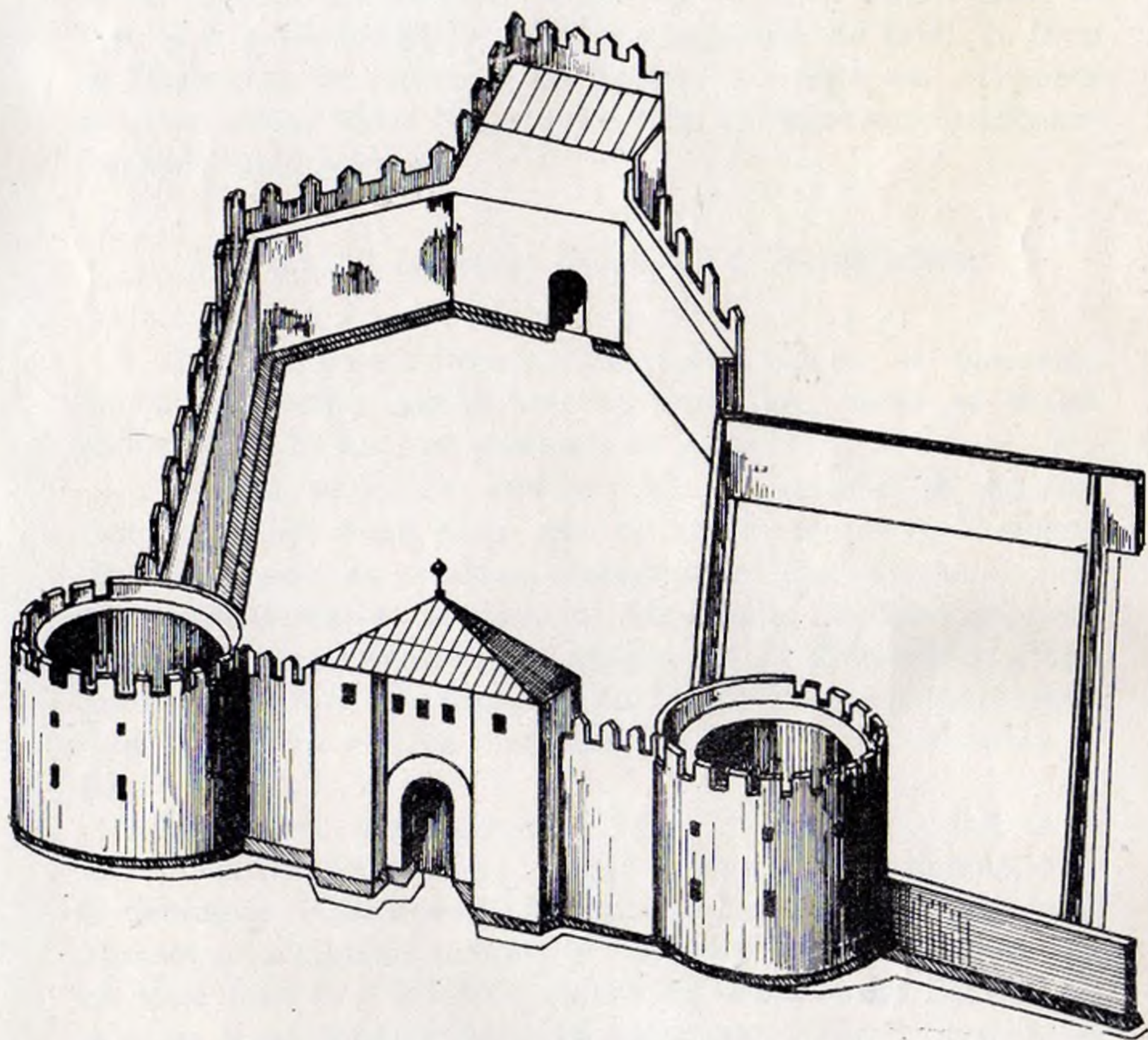
Primul șef al orașului „Hadjibei-Odesa („gradonacialnic“) a fost numit secund-maior Grigorie Kiriakov, iar șeful vămii premier maior Mihail Kiriakov, despre a cărui activitate un istoric al Odesei face cele mai frumoase aprecieri, afirmând că „Odesa își datorește existența numai râvnei și activității fără preget a acestui om“ ²⁾.

Orașul Odesa a atras din împrejurimi o populație numeroasă. În anul 1795 acest oraș număra 2.349 suflete fără armată, marinari și funcționari ³⁾. Populația prezenta un amestec de diferite naționalități, dar desigur o mare parte din ea era formată din Moldoveni. Majoritatea acelor, care au primit

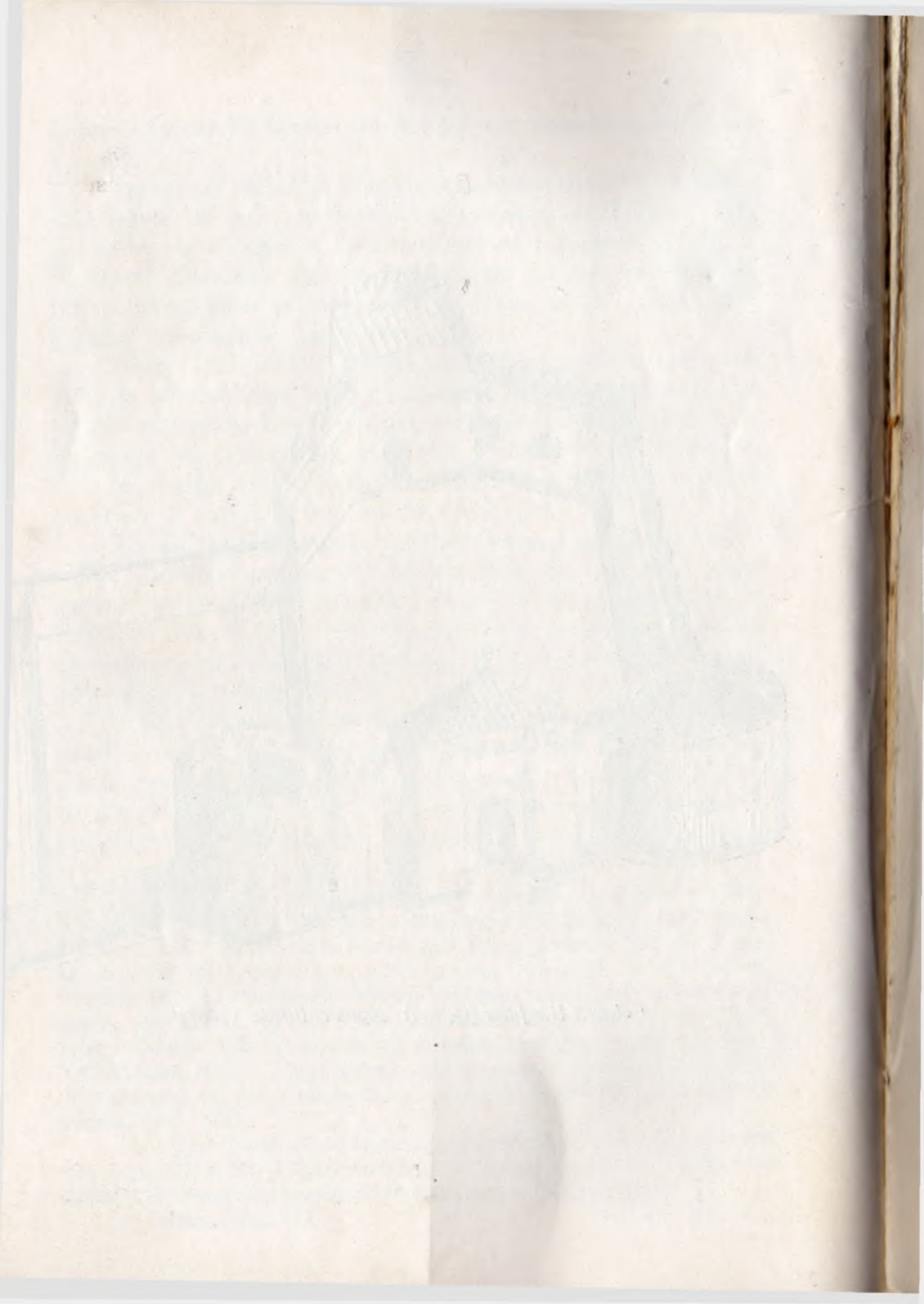
1) Odessa. 1794—1894. (*Publicația Municipiului cu ocazia centenarului*). Odessa, 1895, introducere și pag. 788—789: *Bumagi Langerona i Rișelie*. „*Jurnal Ministerstva Narodnago Prosveșcenia*“, 1885, Nr. 3, pag. 76—77, 1886, Nr. 5, pag. 5 ș. u.; A. Scalcovschi, *Pervoe 30 letie g. Odessî*. Odessa, 1837. A. Scalcovschi, *Admiral de Ribas i zavoevanie g. Hadjibeia*, Odessa, 1889. F. Brun, *Sudiba mestnosti zanimaemoi Odessoï*, „*Cernomorie*“, ciast I, Odessa, 1879. V. A. Iacovlev, *C istorii zaselenia Hadjibeia, 1789—1795*, Odessa, 1889. C. Smolianinov *Istoria goroda Odessî*, Odessa, 1853; A. Marchevici, *op. cit.*; Crusaz-Crétet, *Le Duc de Richelieu en Russie et en France*, Paris, 1897.

2) A. Scalcovschi, *Hronologuescoe Obozrenie Novorossiiscago craia*, vol. I, pag. 227 și 241. E foarte probabil că acești Kiriakov au fost Români Kiriak! De studiat: *Iz bumag M. M. Chiriacova*, Odessa, 1915.

3) *Ibidem*, pag. 247.

Cetatea Hadjibei (Odesa) „construită de Valahi“

în oraş loturi pentru case, cu excepția ofițerilor și funcționarilor, era nerusă¹⁾. Un lot pentru construcții a primit principele Ioan Cantacuzino²⁾.

Se poate afirma că colonizarea Sudului teritoriului nistrobujan, inclusiv orașul Odesa, se face concomitent cu colonizarea Sudului Basarabiei, curățat de Turci și Tătari. Deci avem și o coincidență de timp și o analogie de fond. În timp ce Basarabia, în partea ei de Sud, se coloniza cu elemente alogene, malul Mării Negre între Bug și Nistru era deschis colonizării moldovenești.

9. *Românii în viața Odesei și a Transnistriei.*

Desvoltarea ulterioară a orașului Odesa se datorește mai ales Grecilor bogați, care au venit din Grecia să se instaleze aici. Ei au fost protejați de guvern³⁾

Dar din punct de vedere cultural se pare că cea mai mare influență după Ruși, care își găseau sprijin în Universitatea rusească, au produs-o Românii. Un capitol aparte prezintă activitatea la Odesa a lui Alexandru Sturdza, fiul boerului moldovean și primului guvernator al Basarabiei, după anexarea ei de către Ruși, Scarlat Sturdza. Alexandru Sturdza este un filosof religios, gânditor politic, istoric, arheolog și poet.

După cum îl zugrăvește Vighel în memoriile sale el a fost un mare patriot român, visând unirea tuturor Românilor⁴⁾, în decada a treia a secolului trecut el a luat parte la organizarea principatelor române și mai târziu păstra legătura sa cu Iașii, fiind în 1843-1847 curator al seminarului din Socola, precum și un intermediar între episcopul Filaret Scriban și Sfântul Sinod rus.

1) V. A. Iacovlev, *op. cit.*, pag. 33.

2) *Ibidem*, pag. 19.

3) S. Tatișcev, *Vneșneaia politica imp. Nicolaiia I*, S.-Petersburg, 1897, pag. 233-234.

4) A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, vol III, v. și biografia lui în „*Russchii biograficeschii slovari*“ sub îngrijirea lui A. A. Polovțev, S.-Petersburg, 1909, pag. 602-606.

La Odesa el a fost unul din inițiatorii „Societății de istorie și antichități”, care a scos la iveală o serie întreagă de „Insemnări”. Tot el a ținut și cuvântul de deschidere a acestei societăți, în ziua de 25 Aprilie 1839.

Împreună cu sora sa Ruxanda Sturdza-Edling ei au organizat la Odesa o mănăstire de călugărițe a Sfinților Arhangheli, precum și o societate de binefacere (obscina surorilor de caritate).

În 1837 el a luat parte la combaterea ciumei și timp de 12 ani a stat în fruntea „societății de Agricultură a Rusiei de Sud” (în calitate de vice-președinte). O bună parte din lucrările sale Sturdza le-a publicat la Odesa. Din „Amintirile” lui Sturdza se vede cât de întinse și frumoase legături avea el cu cele mai reprezentative figuri ale societății rusești ca principele Sahmatov, principele A. N. Golițân, M. N. Magnițchi, istoricul N. M. Karamzin, I. N. Inzov, scriitorii V. A. Jucov-schi, N. V. Gogol, ministrul de externe I. Capodistria și mulți alții.

Cu toată activitatea sa prodigioasă culturală la Odesa, el nu uita Basarabia, unde stătea uneori la moșia din com. Manzâr, jud. Tighina. Dar nu uita și locurile natale ale Moldovei în general. Vorbind odată în descrierea unei călătorii ale sale despre Chișinău, el adaugă: „Acest colțișor al pământului meu natal este numai un exemplu al frumusețelor și bogățiilor Moldovei, Pentru a le cunoaște mai bine și a simți farmecul lor trebuiesc vizitate mănăstirile văii orheene sau, și mai bine, să fie trecut Nistrul și Prutul, pentru a vedea munții Neamțului și Pietrei, conexiunea Bistriței și Siretului, cu un cuvânt ne aflăm pe meleaguri slăvite de Ștefan cel Mare prin actele lui de vitejie¹⁾).

Alături de Sturdza lua parte la societatea de istorie și antichități, un alt Român, cunoscutul numismat și arheolog Blaramberg²⁾.

Au avut legătură cu Odesa și societatea de Istorie cava-

1) A. Sturdza, *Zapisnaia cnijca puteșestvennica protiv voli*, Noem-vrie 1846, extras din „Moscviteonin”, 1847, N. 1, pag. 4.

2) E cunoscută lucrarea lui „*Opisanie drevnih medalii Olvii ili Olviopolia*”, Moscova, 1828.

lerul Costache Stamati, căruia se datorește o „Privire asupra ambelor Dacii a lui Traian și Aurelian“, precum și fiul său C. Stamati Ciurea, care în 1850 a publicat în „Însemnările“ acestei societăți lucrarea sa „Despre Basarabia și cetățile ei vechi“ și s'a dinstins ca scriitor, autor de drame, comedii, nuvele, fabule publicate la Odesa, o parte la Chișinău²⁾). Activitatea sa literară el o desfășura paralel cu serviciul la cancelaria Guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei.

Tot la Odesa activa, pe tărâmul literar și Moldoveanul basarabean Alexis Nacco cu soția sa Olga Nacco, și ea era scriitoare³⁾), o serie de articole în ziarele din Odesa „Novorossiiskii Telegraf“ și „Odesschii Listoc“ împotriva hegemoniei Krupenschestilor în județul Tighina a publicat prințul Constantin Moruzi⁴⁾). Deasemenea a publicat în 1905 în ziarul „Odesschia Novosti“ un articol „cu privire la limba maternă în școală“ sub semnătura E. Gorici d. Ioan Pelivan⁴⁾). Foarte mulți Români din Basarabia au făcut studii la universitatea din Odessa, la care gravita culturalicește Basarabia ca la o Universitate din regiunea de Sud a Rusiei, și apoi o bună parte din ei au rămas la Odessa.

Dacă trecutul Odesei va fi studiat din punct de vedere al aportului românesc la viața ei culturală mai amănunțit, acest studiu cu siguranță ne va deschide o pagină nouă inedită în istoria regiunii de Sud, scoțând în relief, cât de însemnată a fost aici influența elementului etnic românesc.

10. Transnistria în preajma revoluției din 1917 și sub bolșevici

Cu puțin înainte de revoluția rusească din 1917, Transnistria a devenit un centru al puternicei mișcări religioase

1) Gh. Bezviconăi, *Cavalerul Costache Stamati și contemporanii săi*, Iași, 1942.

2) Pan Halippa, *Moldovenii din Odessa*. Conferință rostită la „Cercul cultural românesc din Odesa“, în ziua de 14 Iunie 1942. Rev. „*Vieța Basarabiei*“, 1942, N. 7, pag. 7-8.

3) Gh. Bezviconăi, *Prințul Constantin Moruzi*, Iași, 1942.

4) Pan Halippa, *Ibidem*, pag. 9.

mistice (1909—1917), legată de numele călugărului moldovean din Balta, Inochentie. La mișcare a aderat și Basarabia.

Inochentie predica sfârșitul lumii, nevoia pocăinței și a organizării unui trai nou, aici pe pământ. Inochentie se socotea predestinat a primi pe Christos, pe care „preoții l-au călcat în picioare”. A început un adevărat pelerinaj al Moldovenilor din toate părțile la Balta. Adepții lui trebuiau să ducă un trai „în obște” în asemănare cu viața primilor creștini ¹⁾.

Această mișcare era în fond un protest al Moldovenilor împotriva rusificării bisericii. Nimic nu-i putea opri să urmeze pe păstorul lor iubit. Guvernul rus și biserica oficială rusă au început să persecute pe capul mișcării, trimițându-l în sfârșit în mănăstirea Goloveț de pe Marea Albă. La sfârșitul anului 1917 Inochentie a murit.

Mișcarea dela Balta a sguduit până la temelie biserica oficială din Basarabia și Transnistria și a demonstrat la ce poate duce lipsa de cultură națională, nesocotirea și nerespectarea limbii, pe care o vorbește poporul în aceste provincii.

Cu izbucnirea revoluției din 1917, Transnistria a fost cuprinsă de dorința unei reînnoiri a vieții, revendicând întrebuințarea limbii în școală și administrație, înființarea caselor de cetire pentru popor, înființarea unei Universități moldovenești, etc.

Totodată s'a pus la ordinea zilei și problema unirii Transnistriei cu Basarabia. Țăranii delegații insistau asupra acestei chestiuni, deoarece „așa le-au poruncit satele”. Numai dintr'un motiv de oportunitate această chestiune a fost amânată „până la o adunare națională a satelor moldovenești din guberniile Hersonului și a Podoliei” ²⁾.

O mișcare puternică moldovenească s'a produs și la Odesa, unde la 18 Aprilie (1 Maiu st. nou) s'a ținut un con-

1) N. Popovschi, *Mișcarea dela Balta*, Chișinău, 1925. și *Istoria bisericii din Basarabia*, Chișinău, 1931, pag. 441—456 și 465—468. Comp. și A. Boldur, *Contribuțiuni la studtul istoriei Românilor*, vol. III. *Sub dominațiunea rusească (1812—1918)*, Chișinău, 1940, pag. 194—195.

2) O. Ghibu, *Deșteptarea Moldovenilor de peste Nistru*, Chișinău, 1918, pag. 73—74.

gres moldovenesc militar, de fapt un mare meeting, care a contribuit mult la dezvoltarea ulterioară a mișcării naționale în Basarabia. Congresul s'a ținut sub președinția lui F. Cateli ajutat de d. P. Halippa, d. I. Pelivan, împuternicitul cercului moldovenesc dela Bolgrad și I. Păscăluță.

Ajungând sub puterea sovietelor, Moldovenii transnistrien se adresau instituțiilor sovietice cu aceleași cereri de cultură națională, pe care ei le-au formulat la începutul revoluției. Imprejurările nu le-au permis să obțină imediat acest rezultat.

Dar la 11 Octomvrie 1924, când satisfacerea năzuințelor moldovenești a coincis cu directivele politicei comuniste față de Români, cu intenția ei de a crea o iridentă sovietică pentru a atrage pe Basarabeni, guvernul sovietic a luat hotărîrea de a înființa o „republică sovietică moldovenească autonomă” în cuprinsul Ucrainei sovietice. Cuvântul „autonom” înseamnă că această republică era privită ca o provincie a parlei în cuprinsul Ucrainei.

Ucrainenii comuniști s'au opus din răspuțeri eliberării Moldovenilor de sub conducerea ucraineană ¹⁾. Ei nu au putut împiedica înființarea republicei, în schimb însă ei, au izbutit să nu se dea prea mare dezvoltare chestiunii moldovenești.

Republica autonomă nu a cuprins granițele etnice și istorice ale așezării Moldovenilor, ci numai o parte din ele.

Cât de redusă este de fapt această republică în comparație cu așezările reale moldovenești, se vede chiar din unele cercetări sovietice, care arată sate moldovenești în afară de teritoriul acestei republici: dealungul Bugului pe ambele lui maluri, pe linia dintre Olviopol și Elizavetgrad, în jurul orașului Novomirgorod, în olatul Oceacovului și chiar în fostul palatinat polonez Braclaw (18 sate cu o populație curat moldovenească ²⁾).

În afară de aceasta, dela arhiepiscopul Gavril Bănulescu-Bodoni, care a păstorit un timp și pe Transnistrienii moldoveni,

1) N. P. Smochină, *Republica moldovenească a Sovietelor*, pag. 14. (Seria „Cunoștinți folositoare”).

2) M. V. Sergievski, *Moldova. Materialuri statistice*, Balta, 1928. apud Ion I. Nistor, *op. cit.*, pag. 3—4.

s'a păstrat o listă de localități cu populație românească. În acesta listă din 43 sate românești, 20 sate nu sunt pomenite în cercetările de mai sus¹⁾).

Astfel foarte multe așezări moldovenesti au rămas în afară de hotarele republicei Ucrainenii bolșevici se temeau probabil, că dând statului moldovenesc o întindere mai mare, Odesa ar fi căzut în sfera de influență moldovenească și eventual în sfera de influență a statului român. Deci scopul, pentru care a fost creată această republică, nu ar fi fost atins. Știau ei, poate deasemenea că în timpul războiului mondial din 1914-1918, Odesa a fost promisă României de Puterile Centrale²⁾).

Care este numărul populației acestei republici, nu se știe deoarece datele statistice sovietice la a căror întocmire prezidau criterii politice nu merită nicio încredere. Recensământul din 1926 ne dă cifra de 572.339 suflete a populației republicei în general, din care Ucrainenii ar fi de 48,5%, Moldovenii de 30,1%, Rușii de 8,5%, Evreii de 8,5% și restul s'ar repartiza între Nemți, Bulgari, Polonezi, Tigani, Cehi ș. a.³⁾.

Un cetățean al acestei republici, comunist basarabean, evreul, Dembo, care cunoscând starea acestei republici denaturează mai puțin realitatea decât instituțiile sovietice, ne dă o cifră a Moldovenilor, mai apropiată de această realitate, anume 60%⁴⁾. Deci dacă e adevărat că cifra totală a populației republicei este 572.339 suflete, cifra Românilor s'ar fixa la 344 mii de suflete.

De fapt, însă pentru ca să ne apropiem de realitate,

1) I. I. Nistor, *op. cit.*, pag. 4. Legătura bisericească între Basarabia și Transnistria a continuat până la 1837. În acest an s'a înființat o arhiepiscopie a Odesei și Hersonului. Teritoriul populat de Moldoveni, a intrat sub ascultarea acestei arhiepiscopii.

2) Austria promitea României în 1914, în schimbul ajutorului armat, „toată Basarabia cu Odesa”. *Documents diplomatique secrets russes, 1914-1917. D'après les archives du Ministère des Affaires étrangères à Petrograd*, Paris, 1928, pag. 178.

3) Calculul numărului populației la N. P. Smochină, *Les Moldaves de Russie Soviétique*, Rev. „Moldova Nouă”, 1935, N. 1, pag. 72 ș. u. și I. Nistor, *Românii transnistrieni*, „Codrul Cosmiului”, 1925, 1.

4) V. Dembo, *Sovietskaia Molavia i problema Bessarabii*, Moscva 1925, pag. 11.

cifra aceasta trebuie să fie mărită și mai mult cu o răsturnare completă a tendinței politice sovietico-ucrainene.

Mai e de menționat că și eticheta moldovenească a acestei republii nu corespunde cu adevărul politic: republica a fost condusă de Evrei și Ucraineni, iar elementul autohton moldovenesc a fost supus persecuțiilor sistematice, distrus materialicește și într'un număr considerabil expulsat în Siberia.

Cu toate neajunsurile hotărîrii sovietice de a crea o republică moldovenească, redusă în comparație cu hotarele etnice moldovenești, cu toată falșitatea sovietică ce se ascundea în structura și conducerea acestei republici, ea are o deosebită importanță, deoarece conține o recunoaștere oficială sovietică și ucraineană a drepturilor românești asupra teritoriului acestei republici.

Datorită așezării Românilor și a altor elemente etnice, populația ucraineană este în Transnistria foarte rară. În orașele republicii autonome moldovenești, procentul aceslei populații nu se ridică peste 18,4%. Și în general proporția Ucrainenilor scade cât ne apropiem de mare, ceea ce se poate constata din harta ucraineană a densității populației ucrainene, din deficitele răspândirii ei¹⁾.

Concluzii generale.

Ce ne învață istoria teritoriului nistro-bujan?

Am constatat că timp de câteva secole au stat aici strămoșii Românilor Geto-Dacii, care un secol și jumate au fost și stăpâni politici peste aceste meleaguri transnistriene.

După ce prin acest teritoriu, ca printr'un coridor, au trecut hoardele năvălitorilor barbari și se părea că nu va mai rămâne sub călcâiul lor greu nici urmă de viață geto-dacă, romanizată, Geto-Dacii reînviază sub numele de Bolohoveni. Ei au avut o țară a lor proprie și făceau o politică externă cu totul independentă de principatele ruse.

1) Informații în revista „*Transnistria*” de sub direcția d-lui I. Zaf-tur, Cluj, 1935; V. Kubikovici, *Atlas Ucrainî i sumejnâh craiv*, Lviv, 1937.

Apoi în curs de câteva secole vedem domnind în Transnistria pe Lituanieni, Tatari, Polonezi, Turci. Ei nu pot stabili aici o civilizație durabilă. Ordinea socială, introdusă de ei, nu e viabilă. Religia ortodoxă nu este respectată. Populația se răscoală și chiar când tace, este în fierbere. Protestează mai ales țărani care nu se pot împăca cu realitatea politică, socială și religioasă. Ei își creează conducători improvizați, care îi conduc când cu reușită, când cu eșec. Dar înfrângerile nu-i descurajează. Urmează valuri noi de resurecție.

Cine sunt conducătorii rebelilor? Mulți din ei sunt Români. Documentele istorice ne-au păstrat numele lor românesc. Alții, chiar dacă nu sunt Români, au în subordinele lor regimente de Valahi anonimi, care apără acest colț al pământului, unde locuiesc.

Sunt Români și stau în fruntea unităților militare române: Ioan Potcoavă (1577), Raicea Grigore Dumitrașcu (1665), șeful Moghilă (1685), polcovnicul Abazin (1690), conducătorii Palladie, Rângaș ș. a. (1702), șeful orașului Iampol Gheorghiță (1702), polcovnicul Sava Volosin și Grigorie Ivanenco (1709), Vârlan (1733), ș. a.

Conduc pe Români: Nestac (1392), Teodor Korybut Nesvicki (1432), polcovnicul nistrian Bogun și voevodul de Bracław (1654), polcovnicul de Movilău Constantin, Semeon Pavlii (1690), ș. a.

Din moment ce avem Moldoveni rebeli, cete de Moldoveni și conducători ai lor, înseamnă că prin aceste locuri exista și o populație moldovenească numeroasă.

Intr'adevăr istoria ne confirmă o colonizare intensă românească a acestui teritoriu. Ea se face în câteva rânduri, în conformitate cu evenimentele istorice.

Primul val de coloniști vine aci în secolul al XIII-lea și al XIV-lea: din Nordul Bugului sudic se cobora spre sud Bolhovenii. Ei se așează dealungul Nistrului și Bugului, și dincolo de Bug, atingând pe alocuri malul Niprului.

Al doilea val de colonizare de mai mică tensiune are loc în prima jumătate a secolului al XV-lea, în timpul dominațiunii lituaniene. Principii lituanieni fiind prieteni ai Mol-

dovei și având nevoie de oameni de muncă și apărători ai pământului, priveau cu simpatie așezarea Românilor în Podolia. În 1482—1550, din cauza pustiirii tătărești, Românii trec și peste Bug, așezându-se acolo în mase compacte.

Al treilea val de colonizare îl formează refugiații rebeli din Moldova, foarte numeroși în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Pentru al patrulea val, foarte puternic, s'a deschis posibilitatea cu supunerea Ucrainei poloneze Turcilor. Timp de 27 ani (1672—1699) teritoriul dintre Bug și Nistru până la Mare a fost deschis unei colonizări intense. O atracție spre un pământ nou mai ales s'a accentuat în timpul hătmăniei lui Gheorghe Duca (1681—1683), Moldovenii trec și dincolo de Bug.

A cincea oară vin coloniștii din Moldova în timpul evenimentelor din 1709—1711. După 1711 Moldovenii, alături de cealaltă populație, sunt duși forțat dincolo de Bug, spre a întemeia acolo colonii noi. Cu toate acestea, o bună parte a populației moldovenesti a rămas în Transnistria, deoarece în anii răzmeriței din Polonia (1733) aflăm despre formațiuni valahe în Podolia.

La așezarea Românilor în Transnistria au contribuit, în sfârșit, în mare măsură și guvernele ruse, prin politica lor de colonizare, din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea.

Nu mai vorbim de valuri de colonizare mai mici, pentru care Nistrul nu forma o piedică și care și ele au contribuit la așezarea Românilor la Est de Nistru.

Toate aceste valuri de colonizare, pornite când din instinct, din dorința unui popor sprinten de a-și găsi cele mai bune condițiuni pentru muncă, când din motive politice, când în slârșit ca o urmare a măsurilor guvernamentale, au avut ca rezultat răspândirea elementului etnic românesc și așezarea lui în mase compacte în Transnistria și dincolo de Bug, în regiunea Niprului, și într'un număr mai mic în guberniile ruse interne (Samara, Orenburg), în Crimeia, în Caucaz și chiar în Siberia.

Unele regiuni din Transnistria și între Bug și Nipru sunt împânzite de sate românești.

Această răspândire are un caracter constant, aproape sistematic și, cuprinzând mai multe secole, nu poate să fie comparată cu unele așezări sporadice, întâmplătoare și recente, ca timp, ale Ucrainenilor din Nordul Bucovinei și Basarabia.

Așezările românești în Transnistria prezintă o adevărată expansiune etnică de secole și ne impun respect.